

พระวัดวัดจักรวรรดิราชาวาสวรมหาวิหาร

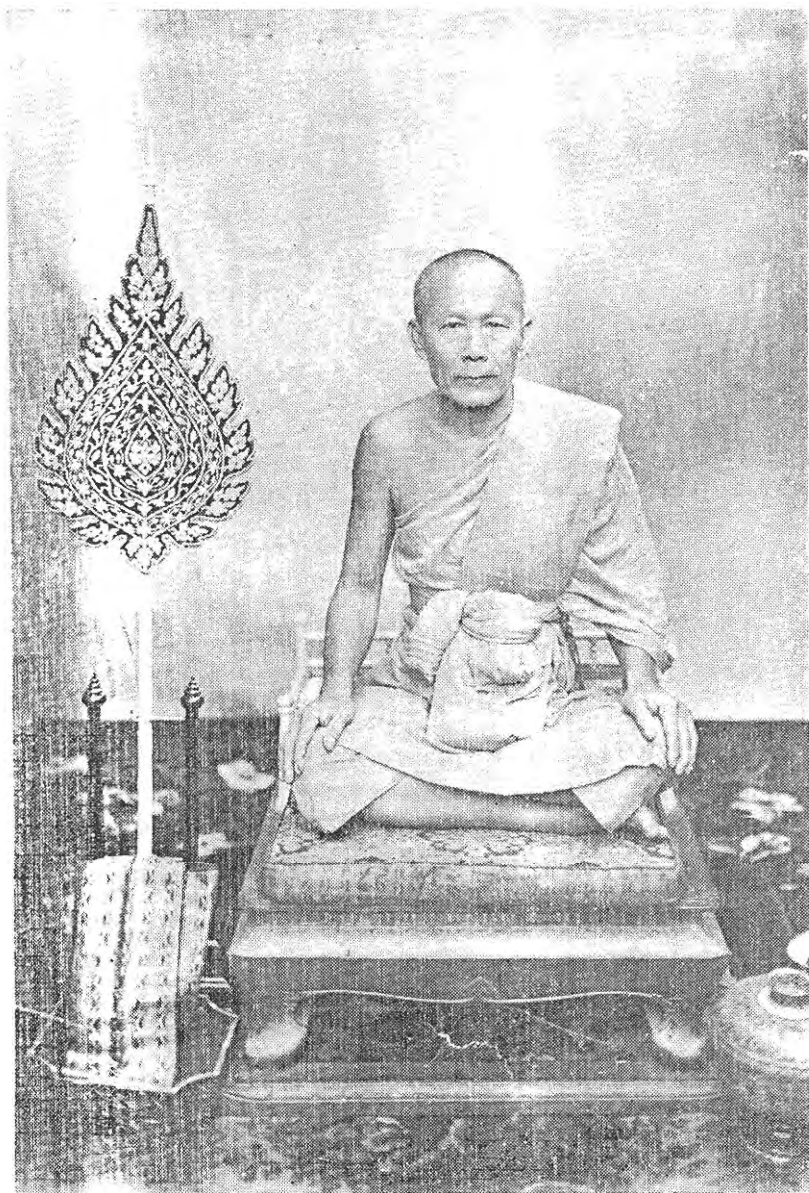
คณะเจ้าภาพพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระคุณาจารย์วัตร (สุวณฺโณ ฐี)

เจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิราชาวาส วนศ์ที่ ๑๐

ณ เฌาพยาบาลวัดจักรวรรดิราชาวาส

๒๐ มีนาคม ๒๕๔๘

พระคุณาจารย์วัตร (สุวรรณโณ ไช้)
เจ้าอาวาสองค์ที่ ๑๐

คำนำ

บัดนี้ คณะเจ้าภาพ ที่เป็นศิษยานุศิษย์ และที่เคารพนับถือในท่านเจ้าคุณพระคณาจารย์วัตร มีข้าพเจ้าเป็นประธาน จะจัดการพระราชทานเพลิงศพท่าน กิจจะจัดพิมพ์หนังสือเรื่องใดเรื่องหนึ่งแจกเป็นที่ระลึกตามประเพณีนิยม ได้มอบการนี้ให้เป็นภาระของข้าพเจ้า สุดแล้วแต่ข้าพเจ้าจะเห็นสมควร

ส่วนข้าพเจ้าได้ นับแต่ตอนที่ท่านเจ้าคุณพระคณาจารย์วัตรถึงมรณภาพมา ความคิดในเรื่องที่จะพิมพ์ประวัติวัตรวัตรวิชาวาด์ชนเป็นของข้าพเจ้า ในงานพระราชทานเพลิงศพของท่าน ก็พลันเกิดขึ้นในวถจิตของข้าพเจ้า

ที่ข้าพเจ้าคิดถึงการพิมพ์ประวัติวัตรวัตรวิชาวาด์ชน ๑ ชนเป็นของข้าพเจ้านั้น มีเหตุผลสัมพันธ์กันอันชวนให้คิดเช่นนั้นอยู่ คือสมัยเมื่อท่านเจ้าคุณพระมงคลทิพมุนี (ปณฺฑิต โส มุ่ย) พระอัครมุนีของข้าพเจ้า เป็นเจ้าอาวาสนั้น สมเด็จพระมหาธรรมราชา กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีพระประสงค์จะให้ทำประวัติพระอารามหลวงทั้งในกรุงและหัวเมืองไว้ ด้วยทรงเกรงว่า ย่างนานไป ก็คงจะหาหลักฐานได้ยาก และก็จะยังทำได้ยากยิ่งขึ้น จึงทรงมีพระดำรัสสั่งให้กระทรวงธรรมการแต่งตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงนั้น ๆ เรียบเรียงประวัติวัดตั้ง เพื่อนำลงในหนังสือแสดงการณคณะสังฆศึกษาไว้มาให้ศุขนัยเสีย เนื่องด้วยเหตุนี้ ทางวัตรวัตรวิชาวาด์ชนในสมัยนั้น จึงมีผู้เรียบเรียงประวัติวัตรวัตรวิชาวาด์ชนไว้ได้ตามพระบัญชา แต่คงจะไม่สำเร็จและไม่ได้ตั้ง จึงไม่ปรากฏลงในหนังสือแสดงการณคณะสังฆ

ต่อมา เมื่อสมัยเจ้าคุณพระคณาจารย์วัตร เป็นเจ้าอาวาส ระหว่างประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕ หรือ ๒๔๗๖ เป็นเวลาที่สงครามโลกครั้งที่ ๒ กำลังเป็นไปอยู่ ท่านพระครูประสิทธิ์ศีลธรรมการ (ตัน) ผู้ซึ่งเคยเป็นพระครูปลัดฐานานุกรมในเจ้าคุณพระมงคลทิพมุนี (ปณฺฑิต โส มุ่ย) ได้นำเอกสารเรื่องประวัติวัตรวัตรวิชาวาด์ชนมามอบให้ข้าพเจ้าไว้ โดยที่ข้าพเจ้ามีเอกสารนั้นอยู่ในมือตนเอง เป็นเหตุทำให้ข้าพเจ้านึกชนทนทนที่จะพิมพ์ประวัติวัตรวัตรวิชาวาด์ชน ในเมื่อมีเหตุอันสมควร คือการถึงมรณภาพของ

ท่านเจ้าคุณพระคุณาจารย์วัตร ดังกล่าวแล้ว และได้พูดกับผู้อื่นด้วยว่า ในงานนี้จะมี
 พมพระวัดวัดคนเป็นของข้าร่วม แต่ก็ไม่มีความได้ใจเรียบร้อยกันทีเดียว จนแล้วจนเล่า
 เดือนแล้วเดือนเล่า เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ก็เพราะข้าพเจ้ามีภาระหลายอย่าง แต่พอ
 ท่านเจ้าคุณถึงมรณภาพไป ในปลายเดือนเมษายน ๒๔๘๗ ราวกลางเดือนพฤษภาคม
 ศกเดียวกัน ข้าพเจ้าก็ต้องไปประเทศพม่า เนื่องด้วยการณัฐรู้งัดคายนาของประเทศ
 นั้น เมื่อกลับมา ภาระในด้านการปกครองภาค และภาระอื่นๆ อีกเอนกประการ
 มืดบดเนื่องกันไม่ขาดสาย จะหาเวลาปลอดได้โดยยาก จึงไม่มีเวลาที่จะเริ่มเรื่อง
 ประวัดวัดได้ มาเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ ก็เมื่อเรื่องจะต้องไปประเทศ
 พม่าเกิดขึ้นอีก คราวนี้ ข้าพเจ้ามีเหตุที่จะอ้างอิงได้เพียงพอ จึงขอตัวต่อท่านผู้เป็น
 หัวหน้าคณะ โดยอ้างว่าภารกิจอันสำคัญเนื่องด้วยจะเตรียมงานพระราชทานเพลิงศพ
 ท่านอดีตเจ้าอาวาส ข้าพเจ้าจึงไม่ได้ไปในคราวนี้ แต่ถึงแม้ไม่ได้ไปประเทศพม่าแล้ว
 ก็ตาม ภาระในส่วนของเจ้าคณะตรวจการภาค อันจะหนักหน่วงไม่ได้ และภารกิจ
 ภายในวัดอันจำจะต้องจัดต้องทำ เนื่องด้วยการชำระสังฆะต่างเรื่องภายในวัดและงาน
 อื่นๆ ก็เข้ามาขัดจังหวะเสียเรื่อย แต่ข้าพเจ้าก็อุ้มใจ เพราะมีเอกสารถูกมอบ
 ไว้แล้ว ครั้นมาเมื่อจนเข้าจริงๆ ได้นำเอกสารถู้อ่านและได้เล่าเรื่องประวัดวัดผู้
 เรียบเรียงไว้ ให้คุณหลวงไกรชามาคุย (ถนอม ดิ่งหัดนี้) ฟัง คุณหลวงทักว่า
 ไม่ตรงกับความเป็นจริง จึงได้นำเอาประวัตินั้นไปให้คุณหลวงอ่านเพื่อตรวจแก้ แต่
 จะเป็นเพราะการตรวจแก้เป็นการยุ่งยากหรืออย่างไร คุณหลวงเลยเรียบเรียงให้ใหม่
 เป็นอีกสำนวนหนึ่ง

การเรียบเรียงประวัติวัดจักรวรรดิราชาวาสครั้งนั้น ข้าพเจ้าได้ถือเอาฉบับ
 ที่คุณหลวงไกรฯ เรียบเรียงให้เป็นหลัก และเรียบเรียงตามหัวข้อทางกรมสังฆการี
 กระทรวงธรรมการ ได้วางเป็นหลักสำหรับทำประวัติวัดคนทีเดียว

ในการทำประวัตินั้น ยากง่ายอย่างไร ท่านที่เคยทำคงประจักษ์ช้อยู่ในใจ
 เป็นอย่างดี สำหรับข้าพเจ้า เล่นเอาไม่สบาย จนต้องเค็ดครอนถึงหมอบ ต้องฉีดยา

บำรุงกำลัง เพราะทงอานทงเขยน คนโนนเบ็ดนี้ ต้องอาศัยศิษย์และพระรปอื่นอีก
 หลายนานด้วยกันช่วยเหลือ เช่น พระมหาเกยวดี สุกตติ ป.๗ เป็นผู้พิมพ์ดีด พระ
 มหาวัน ตักขปญโญ ป.๔ เป็นผู้จัดสอบถาวรวัตถุในวัด เช่น พระอุโบสถ, พระ
 พุทธปรารงค์, พระประธาน ฯลฯ กว้างยาวเท่าไรเป็นต้น และได้เอกสารเกี่ยวกับ
 การก่อสร้างในสมัยเจ้าคุณพระคุณาจารย์วัตร จากพระครูประสิทธิ์วิธานการ (ผิว
 ป.๓) สำหรับหนังสือที่ได้อีกเป็นหลักในการเรียบเรียง ได้อาศัยหนังสือเรื่อง “ตั้ง
 พระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์” พระนิพนธ์ของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระสัสมตอมรพันธุ์ และ สัสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, หนังสือแสดง
 การณัคนะสงฆ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์, หนังสือมรดกสถาปนาพิมพ์ใน
 คราวพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณพระมรดกทิพยมุนี (ปญฺทิตโต มุนี), หนังสือ
 ปายาสีราชัญญี พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าคุณพระพุมพจารย์ (มา),
 หนังสือพรหมวิหารธรรมบรรยาย ของเจ้าคุณพระอรียกวี เป็นต้น

สำหรับประวัติอดีตเจ้าอาวาสนั้น เห็นเจ้าคุณพระโพธิวงศาจารย์ (เส็ง)
 ขนไป ไม่ได้เคาะเงอนเลย จึงไม่ปรากฏในหนังสือนี้ เฉพาะขององค์ที่มอยู่ใน
 หนังสือสนน ประวัติของท่านเจ้าคุณพระโพธิวงศาจารย์ (เส็ง) ได้คัดจากหนังสือ
 เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งต้น ของท่านเจ้าคุณพระพุมพจารย์
 (มา) ได้อาศัยหนังสือเดิมที่งาน และจากหนังสือปายาสีราชัญญี ที่พิมพ์ในงาน
 พระราชทานเพลิงศพของท่านประกอบกัน

ประวัติของท่านเจ้าคุณพระมรดกทิพยมุนี (ปญฺทิตโต มุนี) คัดจาก
 หนังสือมรดกสถาปนา พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของท่าน เรียบเรียงโดย เจ้าคุณ
 พระอรียกวี (โกสโล สาราญ)

ประวัติของเจ้าคุณพระอรียกวี (โกสโล สาราญ) ได้จากตัวท่านเอง และ
 คัดจากหนังสือพรหมวิหารธรรมบรรยายบ้าง

ประวัติของท่านเจ้าคุณพระคุณาจารย์วัตร ข้าพเจ้าเป็นผู้เรียบเรียง โดย

อาศัยหลักฐานจากทมิฬเรียงเรียงไว้ก่อนบ้าง จากหนังสือและเอกสารต่าง ๆ บ้าง
จากการสอบถามหาหนของท่านบ้าง และนอกจากนั้นแล้ว ข้อความในหนังสือฉบับ
ต้นที่ข้าพเจ้าเรียบเรียงทั้งสิ้น

ยังออกขอหนังสือ ท่านจะเป็นข้อสะดใจท่าน และที่โดยมากเขาทำกัน ก็คือ
ในหนังสือทมิฬเป็นพระดึกในงานศพผู้ใด ย่อมจะต้องมีประวัติของท่านผู้นั้นตั้งไว้
ต้นหนังสือนั้น แต่สำหรับหนังสือเล่มนี้ ทมิฬเป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
ท่านเจ้าคุณพระคุณาจารย์วัตร หาได้มีประวัติของท่านปรากฏอยู่ในเบื้องต้น เช่น
หนังสือทมิฬทมิฬในงานศพนั้นไม่ ทั้งนี้ก็เพราะหนังสือฉบับนี้ประวัติประวัติ
ซึ่งมีประวัติเจ้าอาวาสบางองค์อยู่แล้ว ท่านเจ้าคุณพระคุณาจารย์วัตร ก็เป็นเจ้าอาวาส
และมีประวัติของท่านเรียงไว้ตามลำดับอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้นำมาไว้ใน
เบื้องต้นของหนังสือนี้ ด้วยเกรงจะเป็นการซ้ำซากและสิ้นเปลืองเปล่าโดยไม่จำเป็น

เนื่องจากมีเวลาน้อย ดังที่ได้แต่เหตุการณ์นับแต่ท่านเจ้าคุณพระคุณา-
จารย์วัตร มรณภาพมาโดยลำดับนั้นแล้ว การเรียบเรียงประวัติวงศ์จักรวรรดิราชาวาส
คงจะต้องมีข้อบกพร่องอยู่เป็นอันมาก แต่จะอย่างไรก็ตาม คงจะพอเป็นต้นเค้าหรือ
พื้นฐานทออาศัยของนักประวัติ ผู้ปรารถนาจะเรียบเรียงใหม่ให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น
ในภายหน้าได้เป็นแน่

อนึ่ง เมื่อเรียบเรียงประวัติต้นตั้งให้โรงพิมพ์เรียงพิมพ์ไปแล้ว ท่านเจ้าคุณ
พระอริยภักดิ์ (โกสโล ดำราย) ได้มีความกรุณาและหวังดีต่อข้าพเจ้า ได้ส่งพระ
สุวรรณ คิษย์ของข้าพเจ้ามา ให้ส่งดำเนินไปให้ท่านอ่าน เพื่อได้ตรวจแก้ที่ควรช่วย
เหลือ ข้าพเจ้าได้ให้พระสุวรรณนำไปถวาย ท่านได้ทักท้วงตรวจแก้มาหลายแห่ง
แต่เรื่องใดเรียงพิมพ์ไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงคิดเอาข้อความของท่านบางข้อบางตอน
ที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ มาพิมพ์ไว้อีกแผนกหนึ่งข้างท้าย เป็นภาคผนวก

ข้าพเจ้าขอขอบใจทุก ๆ ท่าน ที่ได้มีส่วนช่วยเหลือในการเรียบเรียงประวัติ
วงศ์จักรวรรดิราชาวาสนี้ ทั้งที่ได้ชื่อนามและมีได้ชื่อนามมาในคำนำนี้ทุกท่าน และ

จะเจ็นชอบใจในความกรุณาเอื้อเฟื้อของโรงพิมพ์บริษัทคณะช่างเด็ยมิได้ ในการที่
ได้รับจัดการพิมพ์หนังสือ เพราะเป็นการทำอย่างกระชั้นชิดรีบด่วน ถ้าไม่ใช่คุณ
เป็รื่อง แดงเถิง ผู้ซึ่งมีประวัติชีวิตอดัดดัดมีพหุวัยกับอดัจกรวรรดิ ฯ แล้ว ก็น่าจะ
หาผู้รับสนองได้ยาก จึงขอขอบคุณไว้ในทันทีเป็นอย่างมาก

ในที่สุดนี้ ด้วยอำนาจบุญกุศลที่ข้าพเจ้าพร้อมด้วยคณะศิษยานุศิษย์ กับ
ทั้งท่านที่เคารพนับถือในท่านเจ้าคุณพระคุณาจารย์วัตร ได้บำเพ็ญนบแด่ดวงที่ท่านถึง
มรณภาพมา จนกระทั่งในงานพระราชทานเพลิงศพท่านครั้งนั้น ขอจงดำริ่จะเป็น
บัตติทานมัยกุศล มีผลตามภาพดตมันดาลให้ดวงวิญญาณของท่านเจ้าคุณพระ
คุณาจารย์วัตร ผู้ซึ่งถึงแก่มรณภาพล่วงดับไปเด้อ่นั้น ได้ประสพแต่อิฏฐารมณ
ในคติภพที่ท่านอุปคณันต์ ดังตั้งอุทิศถันเจตนาของคณะเจ้าภาพทุกประการ เทอญ ฯ

พระธรรมธีรราชฆาโมนี

ประธานเจ้าภาพ

๑๓ มีนาคม ๒๔๘๗

รายนามคณะกรรมการจัดงานพระราชทานเพลิงศพ

ท่านเจ้าคุณพระคุณาจารย์วัตร เจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิราชาวาส

วันที่ ๑๕ - ๒๐ - ๒๑ มีนาคม ๒๔๕๘

กองอำนวยการ

๑. พระธรรมธีรราชมหามุนี	๒. พระวินัยกิจโกศล
๓. พระครูประทีปวิธานการ	๔. พระครูวิหารกิจจานุการ
๕. พระครูตั้งธรรมรักษ์กตัญ	๖. พระครูใบฎีกามา
๗. พระมหาพงษ์	๘. พต. ต.จ. บรรทัด เรื่องตระกูล
๘. พ.ต. หดวงไกรชามาตย์	๑๐. พระท่านนิรมิต
๑๑. ร.ต.อ. ชุม ชาญกต	๑๒. นายกิจจา วัฒนสินธุ์
๑๓. นายไข่ แม่หมาศ	๑๔. นายโชคชัย ศิริมงคลวัฒนา

(๑) แผนกเลขานุการ

๑. พระมหาบุญมา	๒. พระมหาเกียรติ
๓. พระมหาชาย	๔. พระมหาวัน
๕. พระสงฆ์ธรรม	๖. พระวิรัช

(๒) แผนกเหรียญกฐิก

๑. พระครูใบฎีกามา	๒. พระครูวินัยธรรค
๓. พระมหาอรุณ	๔. พระมหาใหญ่
๕. ชุนทรคุณกรวิธาน	๖. นายโชคชัย ศิริมงคลวัฒนา
๗. คุณนายกิมยั้น แซ่ตัม	๘. คุณนายบุญช่วย รัตนโกคา
๘. คุณนายบุญเรือน	๑๐. คุณนายเตียง

(๓) แผนกปฏิคม

๑. พระธรรมชรรษาชมหามุนี	๒. พระวินัยกิจโกศล
๓. พระครูประสิทธิ์ศีลสมาณาการ	๔. พระครูวิหารกิจจานุการ
๕. พระครูตั้งทรัพย์กัติน	๖. พระครูวินัยธรรค
๗. พระครูธรรมขรรค์	๘. พระมหาทอง
๘. พระมหาบุญมา	๙. พระมหาศรี
๑๐. พระมหาโพธิ์	๑๑. พระสุธรรม
๑๒. พ.ต. ศ. จ. บรรทัด เรื่องตระกูล	๑๓. พ.ต. หลวงไกรขามาตย์
๑๔. ร.ค.อ. ชูบ ชาญกต	๑๕. ร.ค.ต. เต๋อถียร วรदार
๑๖. นายกิจจา วัฒนสินธุ์	๑๗. นายไช้ แม่นมาศ
๑๘. นายไชคชัย ศิริมงคลวัฒนา	๑๙. ชุนทรคุณกรวิธาน
๒๐. คุณหมอบุญชัย ญาณจารี	๒๑. นายสุจินต์ กิตยารักษ์
๒๒. นายปรีชา วิชาวรรณ	๒๓. นายทอง หงษ์อนุรักษ์
๒๔. นายกิจจา มนูญ์	๒๕. นายพุนธรรม สิงห์เด็น
๒๖. นายทองคำ ยิ้มแย้ม	๒๗. นายแปดง ตั้งขวัตต์
๒๘. นายชาติ	๒๘. นายถนอง บุรีศรี
๒๙. คุณนายกนิษ ชาญ	๒๙. คุณนายอุไรกษณ์ ชาญกต
๓๐. คุณนายสุภา ศรัทธา	๓๐. คุณนายส่อง ปุญญทัง
๓๑. คุณนายบุญช่วย รัตนโกศา	๓๑. คุณนายน่วม น่วมพร
๓๒. คุณนายเพิ่ม โฆษณาวิทย์	๓๒. คุณนายตะม้าย ดิมอักษร

(๔) แผนกจัดสถานที่

๑. พระครูประสิทธิ์ศีลสมาณาการ	๒. พระครูวิหารกิจจานุการ
๓. พระครูตั้งทรัพย์กัติน	๔. พระอาจารย์ผ่อง

๕. พระมหาโพธิ์	๖. พระมหาต้นัน
๗. พระมหาชาย	๘. พระไถ่
๘. พระปตต์ด้าคร	๑๐. พระสร้ง
๑๑. พระมหาท้วฒัน	๑๒. พระมหาสุรัชย์
๑๓. พระมหาวิสุทธุ์	๑๔. พระมหาโกวิท
๑๕. พระมหาต๋มาน	๑๖. พระพยอม
๑๗. พระประคิษฐ์	๑๘. พระทองหีบ
๑๘. พระแฉ่ง	๒๐. นายไ้ แม้นมาศ
๒๑. นายถ้วต๋ดี ตีถัถาพร	๒๒. นายถ้วน วงศ์ถุช
๒๓. แตะ คณงานเมรุ	

(๕) แผนกภัตตาหาร

๑. พระครูธรรมขรถิร	๒. พระมหาต๋นิต
๓. พระมหาต๋อม	๔. พระมหาถิเชษฐ์
๕. พระมหาพ้ว	๖. พระมหาจ๋าปา
๗. พระมหาต๋มชย์	๘. พระถ่นา
๘. พระมหาประกฤษ	๑๐. พระทองหีบ
๑๑. พระปวิตร	๑๒. พระพยอม
๑๓. พระถ้วน	๑๔. พระบุญถ้วถ้าง
๑๕. พระถวิต	๑๖. คณะคิษฐ์ ถ้ายชรวาถ

(๖) แผนกพิธี

๑. พระวินัยถิจโกศถ	๒. พระครูประถัถิถิตถมถถการ
๓. พระมหาบุญมา	๔. พระมหาถ่ยรถิต
๕. นายไชคชย์ คิริมถถถถถถ	๖. นายถ้วน หงษ์ถถถถ

(๗) แผนกเครื่องดิมและหมากพลูบหรี

๑. พระมหาพงษ์	๒. พระมหาวั
๓. พระมหาดีนท	๔. พระมหาชาย
๕. พระมหาจัน	๖. พระมหาสุรชัย
๗. พระมหาอิม	๘. พระมหาบุญธรรม
๘. พระมหาบุญเลิศ	๑๐. พระพยอม
๑๑. พระประติษฐ์	๑๒. พระไพศาล
๑๓. คณะศิษย์ ฝ่ายฆราวาส	

(พระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย)

รักษาการในตำแหน่งเจ้าอาวาส

๑๔ มี.ค. ๒๕

สำเนา

ที่ ๑๗๓
๓๓๕๘

กระทรวงธรรมการ

วันที่ ๒๘ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๘

หม่อมการ พระมวงคตทิพยมณี เจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิราชาวาส

ด้วยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า มีรับสั่งว่า ประวัตพระอารามหลวงที่ได้ตั้ง
แถมการณคณะสงฆ์แล้วไม่กวด ถ้าถึงไว้นาน เช่นวัดในรัชกาลที่ ๕ ก็ระเบียบเรียง
ยากจนทุกที จึงโปรดให้เรียกประวัตพระอารามหลวงต่าง ๆ มาตั้งไว้ในแถมการณ
คณะสงฆ์ เพื่อได้เป็นหลักฐานต่อไป แต่ก่อนก็เคยขอให้ตั้งไปและบางวัดก็ตั้งไปบ้าง
แต่ว่าเป็นความเห็นที่ต่างคนต่างทำ เมื่อจะรวมเข้าเป็นเรื่องราวให้เป็นหลักฐานต่อไป
จึงยังขาดข้อความที่สำคัญ ๆ อยู่ เพื่อให้เป็นความสะดวก จึงขอถวายหัวข้อสำหรับ
ทำประวัตมาพร้อมด้วยจดหมายนั้น ขอได้โปรดเรียงเป็นข้อ ๆ ตามแบบที่ถวายมา
แล้วส่งไปยังกระทรวงธรรมการด้วย จะเป็นพระคุณเป็นอันมาก

ขอหม่อมการมาด้วยความเคารพ

มหาอำมาตย์ตรี พระยาวชิรปราการ
เจ้ากรมสังฆการี

หัวข้อสำหรับทำประวัติวัด

๑. ชื่อวัดและตำบลที่วัดตั้งอยู่ (ให้บอกชื่อวัดและชื่อตำบล อำเภอ จังหวัด มณฑล ที่วัดตั้งอยู่โดยละเอียด)

๒. กำหนดเขตและอุปจารของวัด (หมายถึงบอกเขตพรวชาโดยรอบว่า ด้านไหนกว้างยาวเท่าไร และติดกับอะไร เช่นถนนหรือคลองเป็นต้น ถ้าจะบอกกำหนดแน่ไม่ได้ ก็ให้บอกประมาณ)

๓. ผู้สร้างวัด (เป็นวัดโบราณมีผู้ปฏิสังขรณ์หรือสร้างใหม่ ถ้าจะบอกนามผู้ปฏิสังขรณ์หรือผู้สร้างได้ ก็ขอให้บอกด้วย)

๔. ผู้ปฏิสังขรณ์วัดค่อๆ มา (บอกนามผู้ปฏิสังขรณ์ และให้รู้ว่าใครปฏิสังขรณ์อะไรอย่างไรบ้าง ตามลำดับมาจนถึงปัจจุบัน)

๕. สิ่งที่เป็นหลักสำคัญในวัด (เช่น พระประธาน พระพุทธรูป พระเจดีย์ เป็นต้น บอกให้ละเอียดว่า พระประธานหรือพระพุทธรูปที่สำคัญมีพระนามอย่างไร เป็นพระชนิดไร คือเป็นพระยืนหรือพระห่อ พระมารวิชัย ตรีมาธิ หรือพระไสยาสน์ เป็นต้น และบอกส่วนกว้างส่วนสูงของพระพุทธรูปนั้นๆ ด้วย พระเจดีย์ก็เช่นเดียวกัน)

๖. ถาวรวัตถุในวัด (เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร การเปรียญ กุฏิ และของที่พระราชทานหรือมีผู้ให้สำหรับวัด เช่น พระบรมรูปหล่อ ขรรษาคัน และพระไตรปิฎก เป็นต้น)

๗. ที่ธรณีสัณฐานของวัด (เช่น ด่อนหรือนาและที่ทำผลประโยชน์ ถ้ามี ก็จงบอกให้ละเอียดว่ามีที่แห่ง ไร่รับผลประโยชน์อย่างไร)

๘. ความเจริญและความเสื่อมของวัด (อธิบายให้ทราบว่าเป็นยุคไหน เจริญและในยุคไหนเสื่อมเพราะเหตุอะไร)

๙. ลำดับเจ้าอาวาสและประวัติย่อของเจ้าอาวาส (เริ่มแต่ที่เป็นพระอารามหลวงองค์ที่แรกของวัดที่ ๑ ตลอดมาจนถึงองค์ที่ครองวัดอยู่ในปัจจุบันนี้ ตามแต่จะบอกได้)

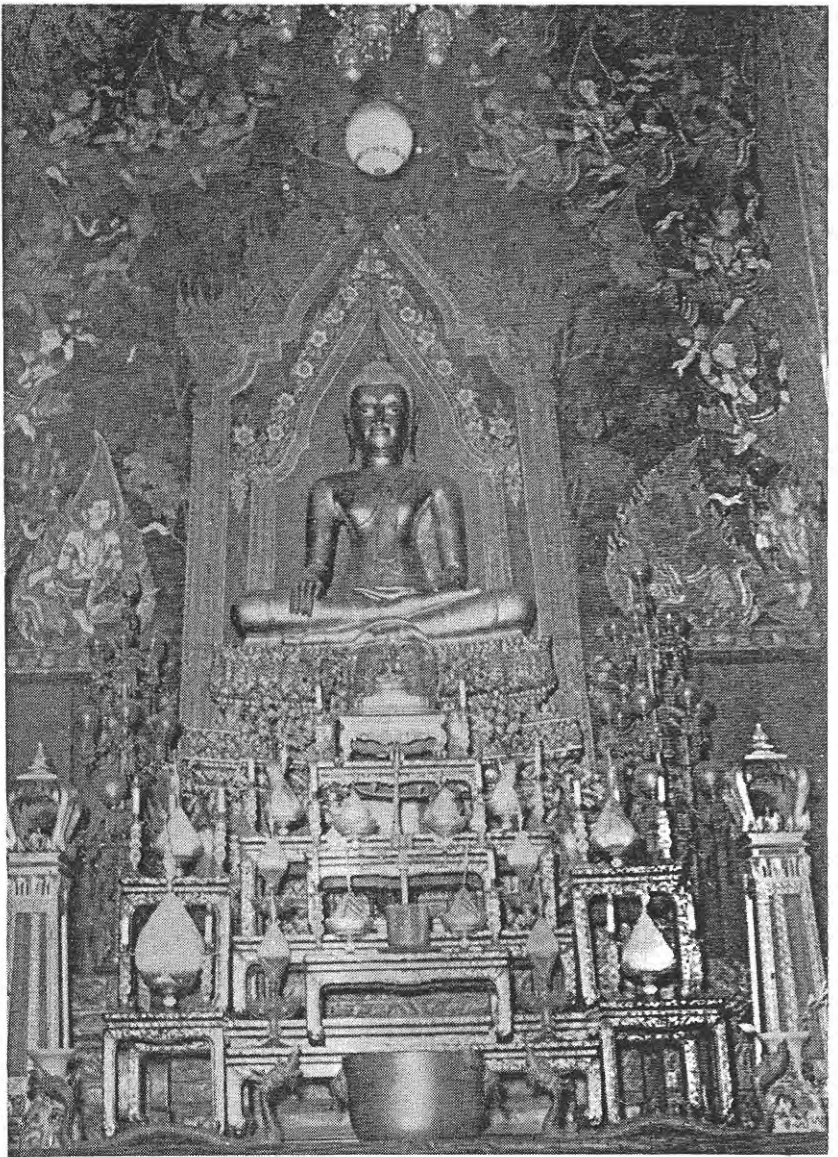
๓๐. การศึกษา (คือการสอนการเฝ้าเรือนพระปริยัติธรรม และธรรมวินัย ตลอดจนหนังสือไทยสำหรับวัด เริ่มแต่ตั้งวัดตลอดจนปัจจุบัน บอกชื่อครูสอนได้ด้วยยกยงต์)

๓๑. ระเบียบและขนบธรรมเนียมของวัด (เช่น การทำอุโบสถตั้งฆระกรรมทำจีสาชะบูชา และมาชะบูชา มีธรรมเนียมเป็นต้น)

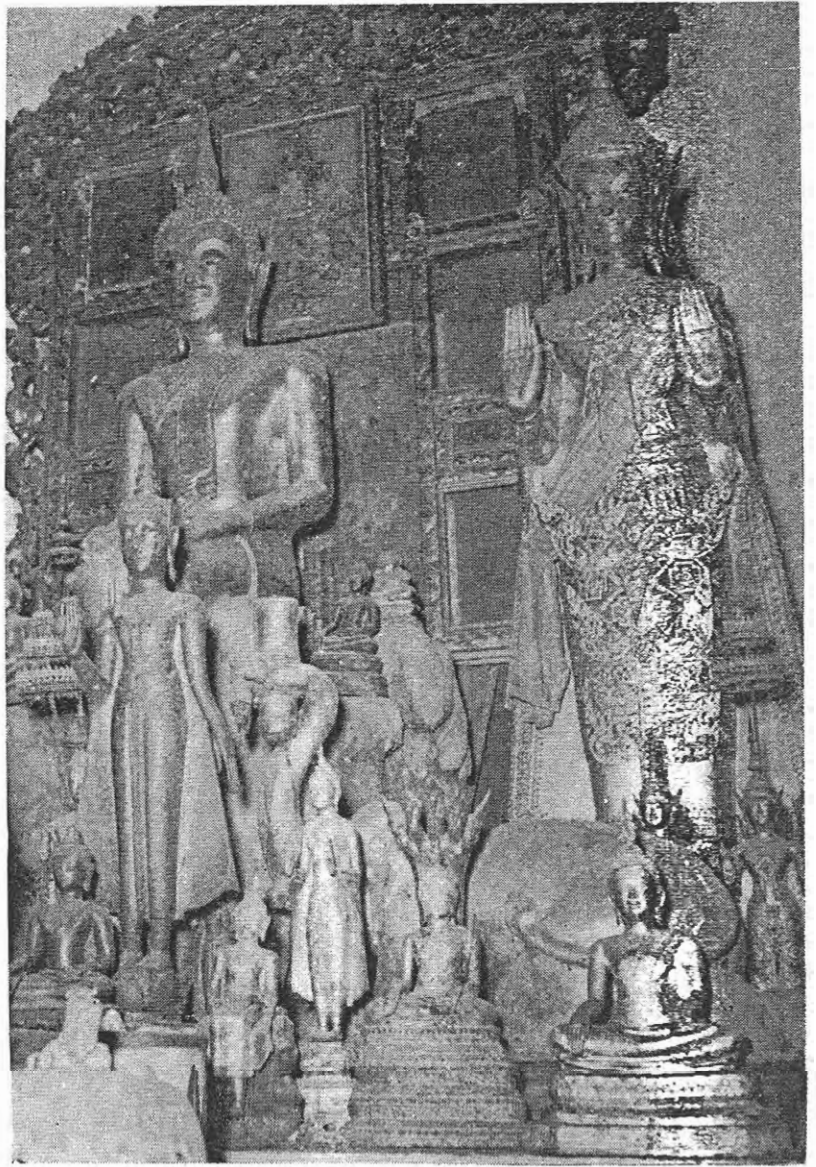
๓๒. ไวยาวัจกรหรือมรรคทายกของวัด (ให้บอกชื่อไวยาวัจกรและมรรคทายก พร้อมทั้งผลประโยชน์ของวัด ถ้ามีตักแถวหรือห้องแถวของวัด ก็ให้บอกละเอียดความกห้องกหลัง เก็บผลได้ เดือน มี ๓เท่าไร)

หมายเหตุ ถ้ามีอะไรพิเศษออกไปจากหัวข้อเหล่านี้ ก็จงอธิบายให้ทราบโดยละเอียดด้วย.

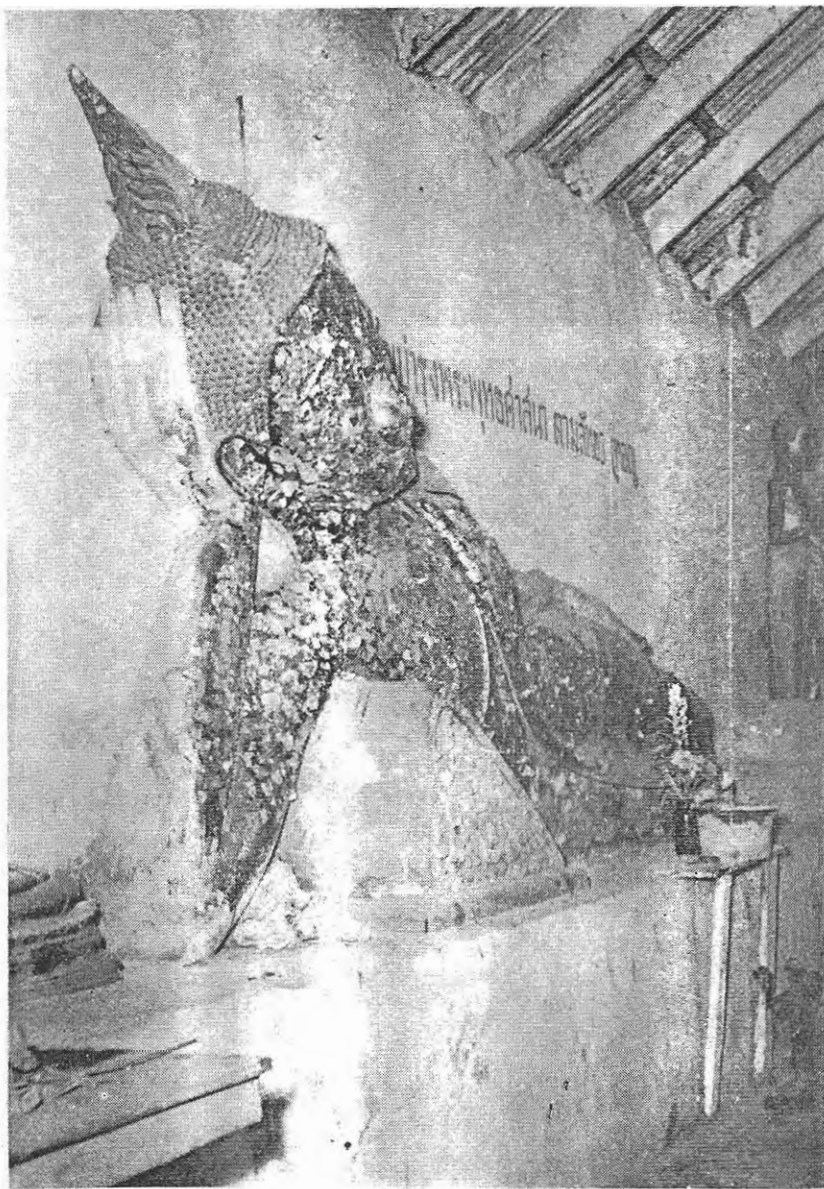
โปรดแก้คำว่า ตั้งแต่วันที่.....พ.ศ. ๒๔๘๗ หน้า ๕๕ บนทตท ๒๕ เป็นคำว่า ตั้งแต่วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๐

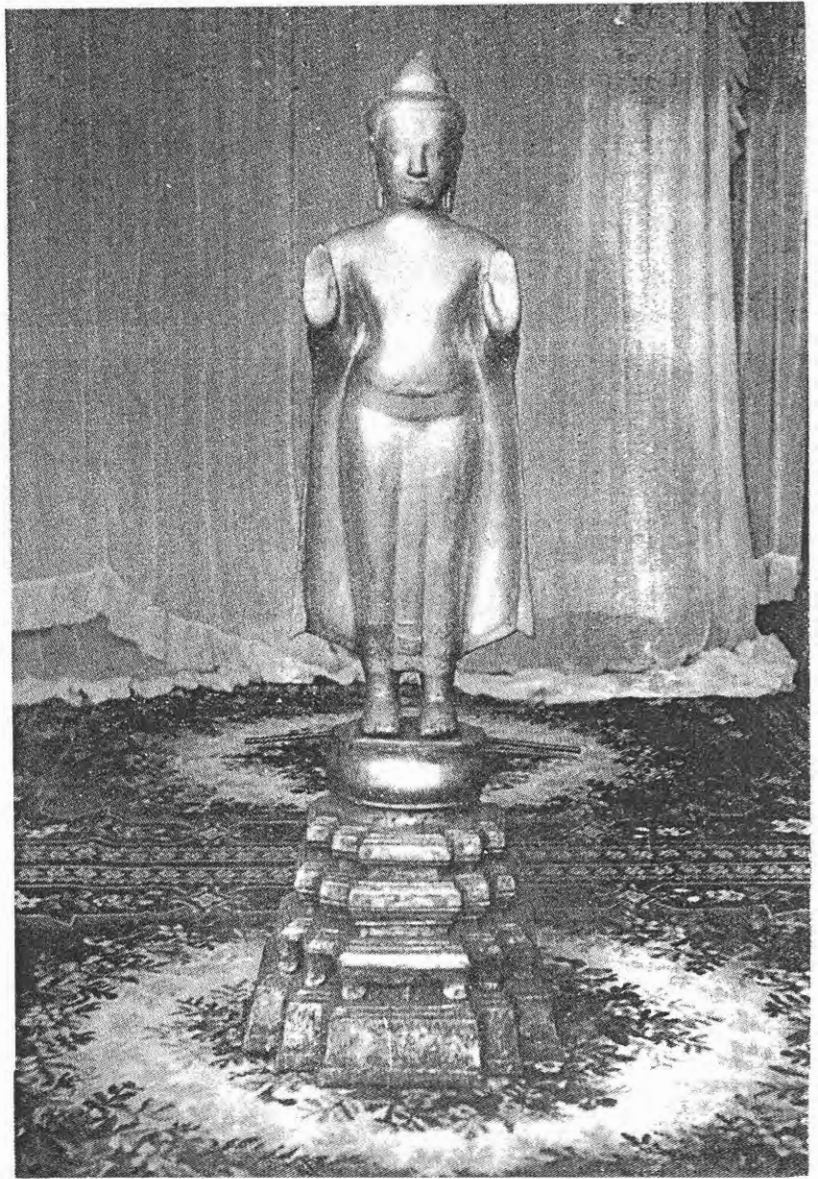
พระประธานในพระอุโบสถ
เป็นพระหล่อปางมารวิชัย มีพระพุทธรลักษณะสวยงามมาก
ปรากฏเหมือนประดิษฐานในบุษบก

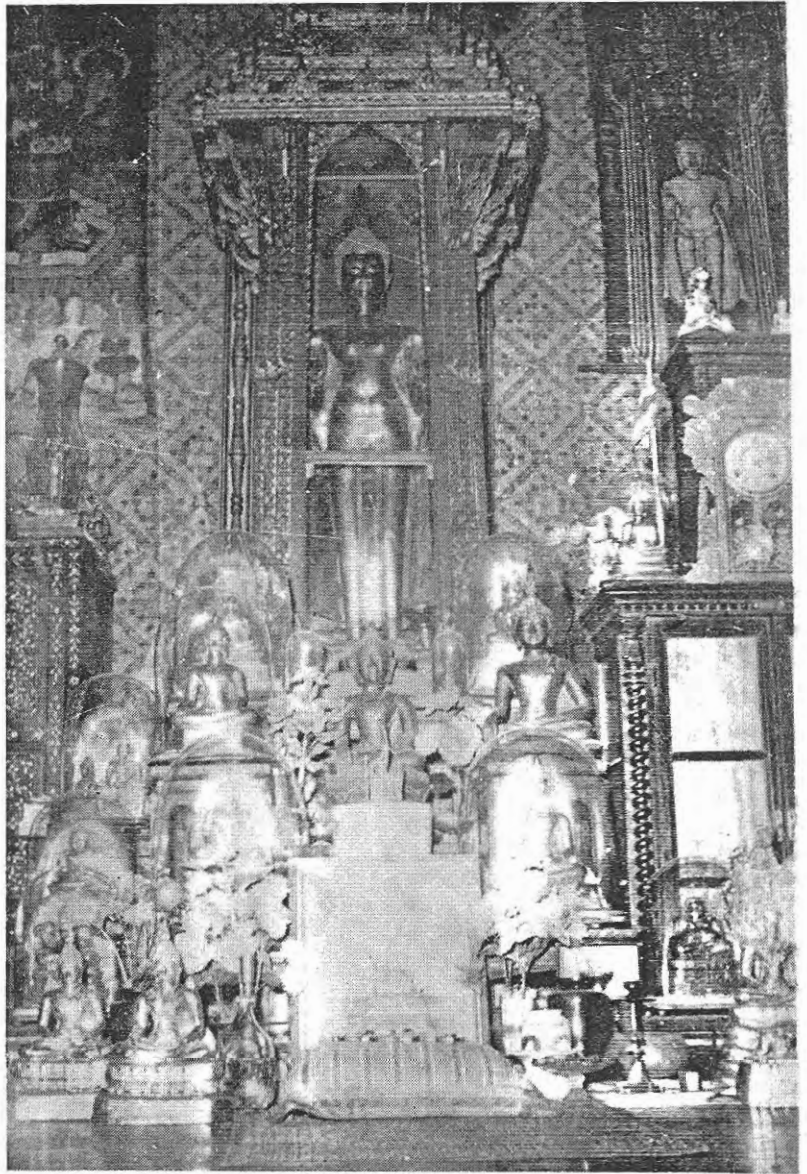
พระปาเลไลยก์ ประดิษฐานภายในพระวิหารหลังตะวันตก
ในบริเวณพระอุโบสถ

พระพุทธรไสยาสน์ ที่ระเบียงพระวิหารหลังตะวันออก
ในบริเวณพระอุโบสถ

รูปพระบาง ซึ่งเวลานี้ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารวัดใหม่
นครหลวงพระบาง

พระนาค ในพระวิหารหลังตะวันตก
ในบริเวณพระอุโบสถ ซึ่งเดิมเรียกว่าวิหารพระบาง

พระนโรคันตราย

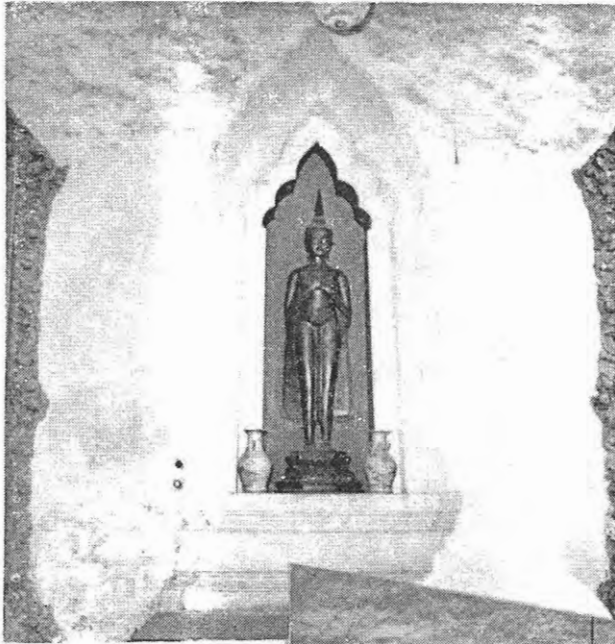
← รูปพระประธาน
ในพระวิหารหลังกลาง

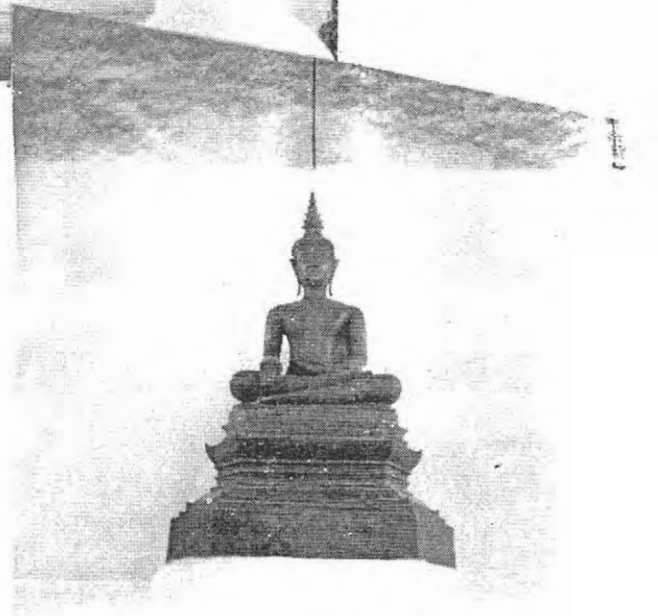
↑ ด้านหน้าพระวิหารหลังกลาง

← ด้านเฉียงพระวิหาร
หลังกลาง

← พระสัมฤทธิ์ปาง
รำพึง ที่คูหาหน้าพระ
อุโบสถ

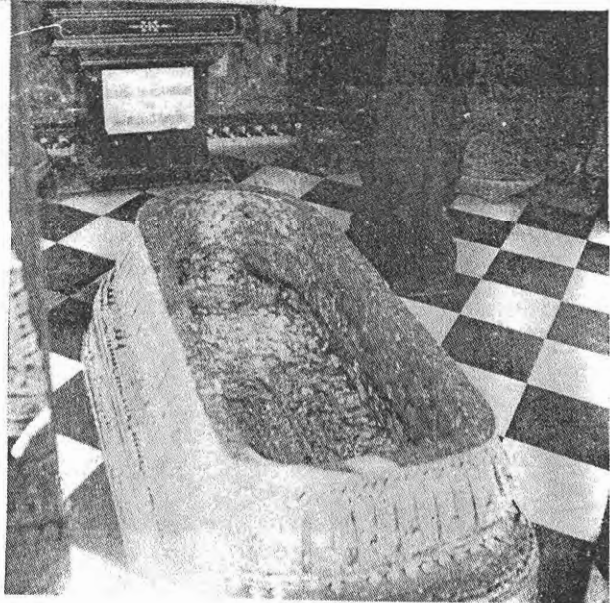
พระสัมฤทธิ์
ปางมารวิชัย
ที่มุมหลังพระวิหาร→

มณฑปพระพุทธรบาท ด้านทิศอาคเนย์
มองจากภายในบริเวณฌาปนสถาน

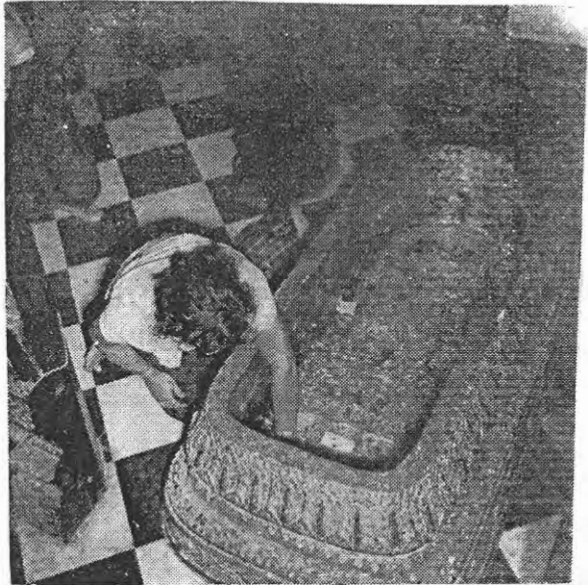
← พระปาเลไลยก์ภายใน
มณฑปพระพุทธบาท

รอยพระพุทธบาท →

← รูปมณฑปพระพุทธบาท
และพระพุทธปรางค์

รอยพระพุทธบาท →

←รูปพระพุทธรูปปางคีตάνทิส
หรีดี มองจาก ลานพระ
พุทธรบาท

รูปหล่อท่านเจ้าคุณ
พระพุฒาจารย์ (มา)
ประดิษฐานอยู่ มุขด้านหลัง
มณฑปพระพุทธรบาท →

ศาลาราย
บนลานพระพุทธรบาท
ด้านใต้ →

← ศาลารายบน
ลานพระพุทธรบาท
ด้านเหนือ

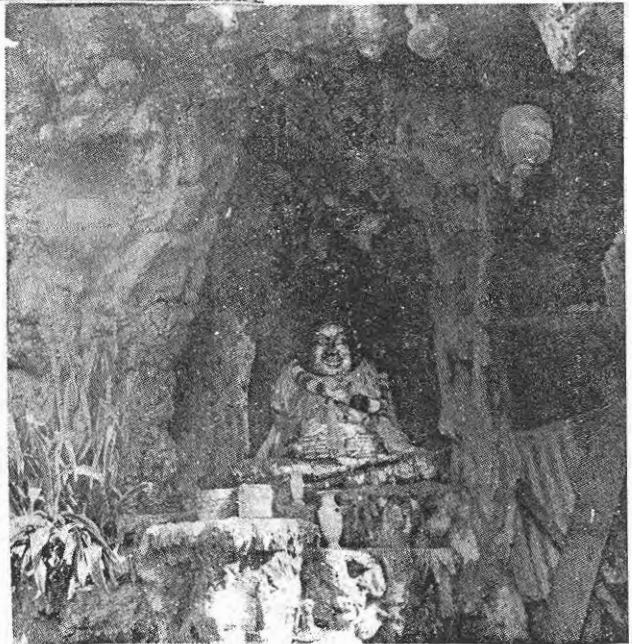
พระวิหารหลังตะวันออก
ซึ่งเป็นของเก่า สมัยยัง
เป็นวัดสามปลื้ม →
จังหวัดบุรีรัมย์

← พระอุโบสถด้าน
อาคเนย์

← พระพุทธรูปใน
บริเวณพระอุโบสถ

พระสังกัระจาย
(พระมหากัจจายนะ)
ที่ภูเขาพระฉายในบริเวณ
พระอุโบสถ →

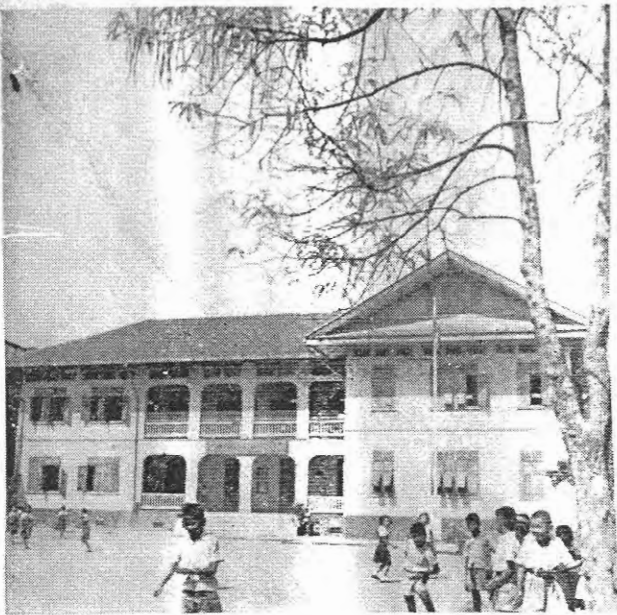
← รูปหล่อเจ้าพระยาบดินทรเดชา
หรือเจ้าพ่อบดินทร์

หอหรือศาลาประดิษฐาน
รูปหล่อ เจ้าพระยา
บดินทรเดชา

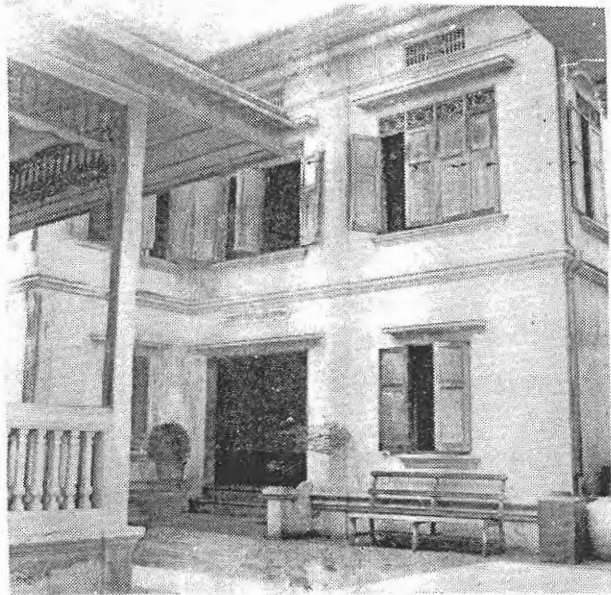
← โรงเรียนเอี่ยม
อกัยบุญญนิต

→
โรงเรียนวัดจักรวรรดิ

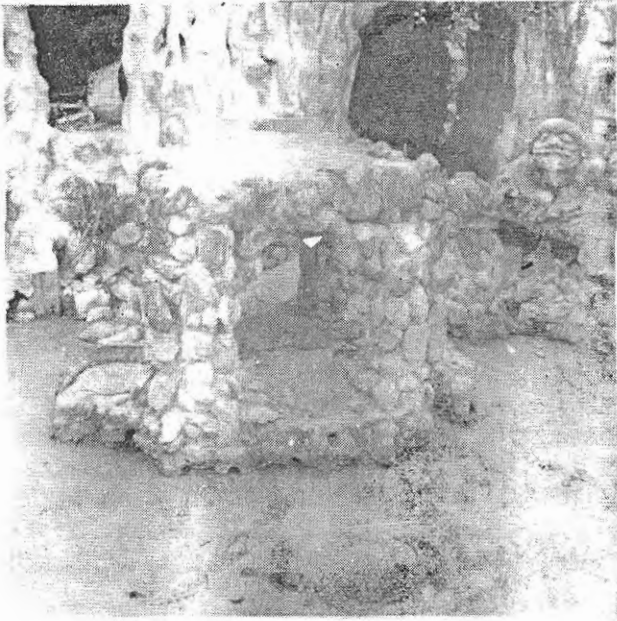

ตึกที่เจ้าคุณพระมงคล
ทิพยมุนี (ปณฺฑิตโต มุ่ย)
เคยอยู่สมัยเป็น
← เจ้าอาวาส

ตึกถนอมประดิษฐ์
นายถนอมสร้างถวาย
ท่านมหาบัณฑิต ป. ๖
อาจารย์ผู้มชอเสียง
ในทางสอน
พระปริยัติธรรม →

เขาพระพุทธรูป →

← สระจระเข้
ใกล้มณฑป
พระพุทธรูปบาท

ประวัติวัดจักรวรรดิราชาวาส

ตำบลที่วัดตั้งอยู่และชั้นของวัด

วัดจักรวรรดิราชาวาส ตั้งอยู่ตำบลจักรวรรดิ ได้ปากคลองโอง่าง ตะวันออกวัดบพิตรพิมุข ติดกับด้ามเพ็ง ตอนสุดทางตะวันตก ใกล้สะพานหิน ด้านใต้ ใกล้กับแม่น้ำเจ้าพระยา อำเภอเดิมพันขวงค์ จังหวัดพระนคร (กรุงเทพฯ) เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร มีวัดรวมชั้นและชนิดเดียวกันอยู่อีก ๒ วัด คือวัดระฆังโฆสิตาราม กับ วัดกัลยาณมิตร เดิมเป็นวัดราชฐ์ นามว่าวัดด้ามปลัด เป็นวัดโบราณ มีมาแต่สมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี และกรุงเทพฯ พระมหานครปัจจุบัน ยังเป็นเมืองธนบุรีอยู่

กำหนดเขตและอุปจาระของวัด

เขตของวัดจักรวรรดิราชาวาส เวदान์ ด้านเหนือ จดหลังคอกแถวให้เข้าของวัด ถนนด้ามเพ็ง (ถนนวานิช ๓) โดยกว้างประมาณ ๓ เส้นเศษ ด้านตะวันออก จดถนนมหาจักร (เดิมเป็นคดอง บดินทมนเป็นถนน) โดยยาวประมาณ ๗ เส้นเศษ ด้านตะวันตก จดหลังคอกแถวให้เข้าของวัดข้าง ของพระคตงข้างที่บาง ตอนถนนจักรวรรดิ โดยยาวประมาณ ๘ เส้นเศษ ด้านใต้ ตอนหนึ่งจดหลังคอกแถวให้เข้าของพระคตงข้างที่ อีกตอนหนึ่งจดถนนจักรวรรดิกับถนนอนวงค์ (ตอนทถนนทง ๒ ถ้ายจดกันหรือแบ่งกัน) พนทของวัดในเวदान์มรูปสัดอบหรือเดยวคตยารปชાયขง คือ ตอนเหนือทคตงคอกแถวถนนด้ามเพ็งเป็นตอนทกวาง แถวคตยเรยวคตยอบจาก

- ซึ่งสันนิษฐานกันว่า เดิมที่วัดตงถึงแม่น้ำเจ้าพระยา เพราะสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อพระมวงคตทพอมุนี (ปญฺจติโต มุข) เป็นเจ้าอาวาส ยังมีศาลาน้ำของวัดปลุกติดกับฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีสะพานยาวสร้างเลียบฝั่งครวค จากวัดถึงศาลาน้ำหลังนั้น บัดนี้ ศาลาน้ำหลังนั้นได้หายไปเสียแล้ว ไม่ทราบว่ามีใครให้หรือไปแต่เมื่อใด

เห็นตรงไปได้ จากเหนือไปใต้เป็นด้านยาว จากตะวันออกไปตะวันตก เป็นด้านกว้าง

ขณะ วัดนมเอศประมาณ ๒๑ ไร่ ๑๕๘ ตารางวา เท่ากับ ๘,๕๖๘ ตารางวา ได้เสีย
พื้นที่ไปเป็นถนนและสาธารณสถานเสียราว ๑ ใน ๓ คือคราวสร้างถนนจักรวรรดิ

กับถนนอนุวงศ์ สมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น วัดถูกตัดเฉือนเนื้อที่ด้านตะวันตกตลอดพื้นที่
ของวัดและอ้อมชิดกับถนนอนุวงศ์ทางด้านใต้วัด ตอนนั้นวัดถูกตัดขาดเป็นคนละตอน
หมายความว่า ถนนได้ผ่านพื้นที่ด้านใต้ของวัดไปนั่นเอง แต่ก่อนได้ยินว่า พื้นที่ของ

วัดนั้นกับวัดบพิตรพิมุขชิดกัน เมื่อตัดถนนจักรวรรดิ ได้รื้อหมู่กุฏิรื้อเข้ามาปลูกใน
เข้ามา ทอดทิศตัดถนนจักรวรรดิ ตอนตรงข้ามกับวัดบพิตรพิมุข พระคตังข้างที่ใน

รัชกาลที่ ๕ ซื่อหรือเข้าจากวัดสร้างเป็นคอกแถวให้เข้า ตอนใต้ถูกถนนจักรวรรดิ
กับถนนอนุวงศ์ตัดผ่านนั้น เนื้อที่วัดฟากถนนด้านใต้มีศาลาการเปรียญของวัดปลูกอยู่

ห่างจากเขตวัดเวदानไปประมาณ ๑ เส้นเศษ เมื่อจะตัดถนนนั้น ท่านผู้หญิงอภัยราชา
(เอี่ยม สุกกัน ณ อยุธยา) ได้เป็นผู้ออกทรัพย์ให้รื้อศาลาการเปรียญเข้ามาปลูก

ฟากถนนด้านเหนือ แม้ได้รื้อศาลาการเปรียญเข้ามาแล้ว พื้นที่วัดก็ยังคงเป็นสิทธิ์
ของวัดอยู่ ทางวัดได้ปลูกห้องแถวให้เช่าเรื่อยมา ต่อมา สมัยรัชกาลที่ ๗ ราว

พ. ศ. ๒๔๗๐ เศษ วัดได้ถูกเฉือนเนื้อที่ด้านคดของถนน คือด้านถนนมหาจักรตัดตลอด
ตั้งแต่เหนือถึงใต้ไปเป็นถนนมหาจักรเสีย ราว ๒๘๘ ตารางวา กับพื้นที่วัดด้านใต้

ฟากถนนอนุวงศ์ ก็เสียไปในคราวเดียวกันนี้ โดยพระราชกฤษฎีกา เพราะฉะนั้น
จึงว่าวัดนั้นได้ถูกตัดพื้นที่ไปเป็นถนนและสาธารณสถานเสีย ราว ๑ ใน ๓

พื้นที่ของวัดนั้น จะได้พระราชทานเป็นวัดสุ่งคามไว้กว้างยาวเท่าใดไม่มี
หลักฐาน แต่ตั้งขี้ได้ผูกเป็นพัทธสีมาไว้ กว้างราว ๑๔.๐๐ เมตรเศษ ยาวราว

๒๖.๐๐ เมตรเศษ คิดเป็นเนื้อที่ภายในสีมาประมาณ ๓๖๕ ตารางเมตร หรือ
๘๑ ตารางวา เนื้อที่เพียงเท่านั้นจึงเป็นสีมา นอกกว้านนั้นจึงเป็นอุปจาระทางดิน

ผู้สร้างวัด

วัดจักรวรรดิราชาวาส^๕ เป็นวัดโบราณตั้งแถวแถว^๕ มั่งคั่ง^๕ เป็นถาวร
 วัดของเดิมเหลืออยู่ คือวิหารเก่าที่ประดิษฐานพระปาเตโद्यก้อยู่ด้านตะวันออกติด
 กับพระพุทธฉายทางด้านเหนือหลัง ๑ กับพระเจดีย์อยู่ถัดพระวิหารเดิมไปทางเหนือ
 เล็กน้อย (ได้โค่นลงคดองไปนานแล้ว) องค์ ๑ กุฎีขำรุก^๕ ๒ หลังอยู่บริเวณคณะ
 ดันจันทน์ (บัน^๕ เป็นศาลาบำเพ็ญกุศลในบริเวณสุสาน) อาณาเขตกว้างยาว
 เพียงไรไม่ทราบชัด พระสังฆ^๕จะมีอยู่หรือไม่ ไม่ปรากฏ ประชาชนเรียกวัดนี้ว่า
 “วัดสามปลต้ม” ซึ่งตรงกับนามคดองริมวัด^๕ คดอง^๕ เข้าจากแม่น้ำเจ้าพระยาตรง
 ปลายสะพานยาวด้านใต้ ไปออกคดองโง่งอ^๕ ทางข้างวัดบพิตรพิมุขทาง ๑ ไปออก
 คดองมหานาคได้อีกทาง ๑

ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๓๖๒ เป็นผู้ที่ท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์
 ต้นตระกูลตังหเสน^๕) ซึ่งขณะนั้นยังมีนามเป็น “นายสิงห์ เกษตรรักษา” ได้
 ถอยเพื่อนเป็นท่อยอาศัยจากหน้าบ้านเจ้าพระยาภิรมย์ภักดี (โต กัญญาณมิตร) ที่
 เรียกว่าตึกขาว ซ้ำมาอยู่ที่ปลายสะพานยาวข้างบ้านท่านหนู ซึ่งภายหลังได้เป็นที่
 ผู้หญิงคน^๕ ๒ ของท่าน สะพาน^๕ เป็นทางเข้าวัด

เมื่อท่านได้จัดท่อยอาศัยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงได้เริ่มการก่อสร้างวัด
 สามปลต้มขึ้นใหม่ทั้งหมด ในราวประมาณ พ.ศ. ๒๓๖๒ ตอนปลายปี หรือต้นปี
 ๒๓๖๓ นั้น การก่อสร้างได้เริ่มสร้างพระอุโบสถขึ้น โดยมอบให้บุตรชายคนใหญ่ ชื่อ
 “นายเกต” ภายหลังได้เป็นเจ้าพระยามุขมนตรี ในรัชกาลที่ ๔ เป็นผู้อำนวยการสร้าง
 ด้านเหนือเข้ามาทางด้านใต้ ให้บุตรชายคนรอง ชื่อ “นายแก้ว” ต่อมาได้เป็นเจ้า-
 พระยามรธา ในรัชกาลที่ ๔ เป็นผู้อำนวยการสร้างด้านใต้เข้าไปทางด้านเหนือ บรรจบ
 กันตรงกลาง นอกจากพระอุโบสถแล้ว ได้จัดการสร้างเสนาสนะสังฆและศาลาการ-
 เปรียญชน ตลอดจนการขุดคูจากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ามาในวัด ให้เป็นคดองสำหรับ
 พระสังฆออกไปบิณฑบาตทางเรือ และเป็นทางส่งน้ำเข้าไปจนถึงสระซึ่งขุดขึ้นเป็นที่

ซึ่งนำตำหรับใช้ ตรงปลายถนนต่อจากสะพานยาวเข้าวัด (คูและสระบดินถมเดี่ยวแล้ว)

เมื่อการก่อสร้างค่อนข้างเรียบร้อย ก็ได้จัดการอาราธนาพระภิกษุจากวัด
ราชบูรณะบ้าง วัดพระเชตุพนบ้าง มาอยู่จำพรรษา แต่จะเป็นจำนวนพระสงฆ์เท่าใด
ใครเป็นเจ้าของอาวาสในขณะนั้น หาหลักฐานไม่ได้ มาได้หลักฐานเรื่องเจ้าอาวาสคือ
เมื่อท่านเจ้าพระยาบดินทรเดชา ได้เป็นพระยาราชสุภาวดีแล้ว และได้หม่อมเกตุถวาย
วัดนี้เป็นพระอารามหลวง ต่อสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า รัชกาลที่ ๓
เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๓๖๘ ภายหลังที่ท่านได้กลับเข้ารับราชการใหม่ มีรายงาน
ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้เป็นเจ้าอาวาส ดังจะมีแจ้งอยู่ตอนท้ายพร้อมด้วย
ประวัติของเจ้าอาวาสเท่าที่ค้นคว้ารวบรวมได้หน้า ๑๘ ถึงหน้า ๓๘

ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายสิงห์
เกษตรักษา กลับเข้ารับราชการ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
บรรดาศักดิ์เป็น “พระยาราชสุภาวดี” กับพระราชทานที่บ้านของเจ้าพระยาอมราช
(อิน) ซึ่งขาดผู้สืบตระกูล เป็นบ้านรกร้างว่างเปล่ามานานแล้ว ให้เป็นที่อยู่อาศัย
(บ้านนี้ คือบ้านซึ่งท่านได้อุทิศถวายยกให้เป็นวัด ชื่อ “วัดชัยชนะสงคราม”
(วัดตก) เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงความมีชัยชนะในการปราบกบฏเวียงจันทน์และการ
สงครามกับญวน ซึ่งท่านได้เป็นแม่ทัพไปทำการปราบปราม ดังปรากฏในพระราช
พงศาวดารรัชกาลที่ ๓ นั้นแล้ว)

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๐ เสร็จการปราบปรามเจ้าอนุวงศ์ จนได้นคร
เวียงจันทน์คืนแล้ว และได้รับพระราชทานเลื่อนยศขึ้นเป็น “เจ้าพระยาราชสุภาวดี”
แล้ว ได้สืบหาพระบางที่เจ้านครเวียงจันทน์นำไปหูก่อนไว้จนได้มา แล้วนำเข้ามา
หม่อมเกตุถวาย สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า รัชกาลที่ ๓ ได้พระราชทาน
พระบางองค์นี้ให้เจ้าพระยาราชสุภาวดี นำมาไว้ที่วัดจักรวรรดิราชาวาส ท่านจึงจัด
การสร้างพระวิหารขึ้นประดิษฐาน ทางด้านตะวันตกของพระอุโบสถ (พระอุโบสถ
ที่วัดนี้ คือหลังกลางที่จัดเป็นวิหารอยู่บัดนี้)

ในปีต่อมาที่ได้รับพระราชทานพระบางมาแล้ว สมเด็จพระบรมพิตรพระราช
 สมภารเจ้า รัชกาลที่ ๓ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานผ้าพระกฐิน ได้ทอด
 พระเนตรเห็นวิหารพระบางสูงกว่าพระอุโบสถ จึงมีพระกระแสดำรัสท้วงว่า “โบสถ์
 เดียวกับวิหารพระบาง” เมื่อได้ถูกท้วงท้วงเข้าดังนี้ ท่านจึงจัดการสร้างพระอุโบสถ
 ใหม่ขึ้น ทางด้านเหนือพระอุโบสถเดิม พระอุโบสถเดิมถูกถอนจากฐานะพระอุโบสถ
 และอุทิศเป็นพระวิหารอยู่จนบัดนี้ พระอุโบสถหลังใหม่ ปรากฏว่าคงจะสร้างแล้ว
 เสร็จในปลาย พ.ศ. ๒๓๗๒ เป็นคราวที่ได้กลับมาจากนครเวียงจันทน์ครั้งที่ ๒ และ
 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เลื่อนเป็น “เจ้าพระยา
 บดินทรเดชา” ในปีนั้น

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๐๘ สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า รัชกาลที่ ๔
 ได้พระราชทานพระบางกลับไปประดิษฐานที่นครหลวงพระบาง แล้วโปรดเกล้าฯ
 ให้อัญเชิญ “พระนาค” ซึ่งมีพระพุทธรูปลักษณะคล้ายพระบาง จากหอพระในพระ
 บรมมหาราชวัง มาประดิษฐานไว้ในวิหารแทนพระบางที่พระราชทานไป และยัง
 อยู่จนบัดนี้

อนึ่ง นอกจากสร้างพระอุโบสถ, พระวิหาร, เสาต้นนะ, และศาลาการ-
 เปรียญขึ้นแล้ว ท่านยังได้สร้างปูชนียวัตถุสำคัญไว้อีกสิ่งหนึ่ง คือ “พระพุทธรูปปางค์”
 ประดับด้วยหินอ่อน พระพุทธรูปปางค์สร้างประมาณปี พ.ศ. ๒๓๗๐ ซึ่งเป็นปีที่ท่าน
 ได้กลับจากการปราบกบฏเมืองเวียงจันทน์ครั้งที่ ๑ และเป็นปีที่ท่านได้รับพระราชทาน
 เลื่อนขึ้นเป็น เจ้าพระยาราชสุภาวดีแล้ว และได้ขุดสระ สร้างหอไตรลงไว้ใน
 สระของหน้าพระอุโบสถ (ตรงสระจะเข้ในบัดนี้)

ผู้ปฏิสังขรณ์วัดต่อ ๆ มา

ในกาลต่อมา ได้มีการปฏิสังขรณ์และก่อสร้างเพิ่มเติม ตามที่ปรากฏ

๑. สมัยพระโพธิวงศาจารย์ (เสง) เจ้าอาวาสองค์ที่ ๖ เมื่อยังดำรง
สมณศักดิ์ ที่พระวรมานมุนี ได้ทำการปฏิสังขรณ์ดังนี้ คือ

(๑) เปลี่ยนไม้กลอน, ไม้ระแนง, กระจับปี่, ที่ซำรุกของพระอุโบสถ
หลังปัจจุบัน

(๒) บิณฑกของพระประธานใหม่

(๓) สร้างพระพุทธรูปปาเตโดยกัทองเหลือง สูง ๓ ศอก ๑๗ นิ้ว
องค์หนึ่ง ดงรักบิณฑกประดิษฐานไว้ในวิหาร ซึ่งเดิมเป็นหอไตรและซำรุกได้แก้ไข
เปลี่ยนเป็นวิหารประดิษฐานรอยพระพุทธรูปปาเต ดงรักแก้ไขเป็นสระจระเข้ยังอยู่จนบัดนี้

๒. สมัยพระพุฒาจารย์ (มา) เจ้าอาวาสองค์ที่ ๗ เมื่อดำรงสมณศักดิ์
ที่พระมงคลทิพมุนี ได้จัดการปฏิสังขรณ์และก่อสร้างเพิ่มเติม คือ

(๑) ได้แก้ไขพระวิหารที่ประดิษฐานพระปาเตโดยกั เป็นบุษนัยสถาน
แบบมณฑป ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปปาเตและพระปาเตโดยกั และจัดให้ม้งาน
นมัสการรอยพระพุทธรูปปาเตในกตางเดือน ๓ เป็นเทศกาลประจำปีตลอดมาจนบัดนี้

(๒) สร้างภษาพระนายชั้นในบริเวณพระอุโบสถ ด้านตะวันออก
เฉียงใต้ กระจกที่ใช้เป็นพนเขยพระพุทธรูปนั้น เป็นกระจกเงาบานใหญ่สำหรับ
ใช้ในการแต่งกายของท่านเจ้าพระยาขามราช (แก้ว) บุตรเจ้าพระยาบดินทร์เดชา
โดยท่านพระยาเพชรภู (ติด) บุตร นำไปถวายแก่พระพุฒาจารย์ ไซกะพระพุทธรูป
ในที่ ๆ จะสร้างชนน

(๓) สร้างพระพุทธรูปไสยาศน์ไว้องค์ ๓ ยาว ๒ วา ๑ ศอก ๒ นิ้วครึ่ง
ประดิษฐานไว้ใน พระวิหารเดิมของวัดนทยงเหล็ดอยู่

(๔) ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระวิหารหลังใหม่ หลังเก่า

(๕) สร้างทิมแถวพระระเบียง (วิหารคด) ชนใหม่ ทางด้านข้าง
พระอุโบสถทิศเหนือ และด้านหลังพระอุโบสถทิศตะวันออก

(๖) ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปปางค์ และสร้างพระระเบียงชนทกษณ

โดยรอบองค์พระพุทธรูปปางค์ ทงชนบนและชั้นต่าง

(๑) ปฏิสังขรณ์พระนาค ซึ่งเ็นองค์แทนพระบาง โดยหล่อพระหัตถ์ใหม่แทนพระหัตถ์เก่าที่ถูกผู้ร้ายลักตัดเอาไป

๓. สมัยพระมงคตพิพมุนี (ปณฺฑิตโต มุ้ย) เจ้าอาวาสองค์ที่ ๘ ได้ทำการปฏิสังขรณ์และก่อสร้างเปลี่ยนแปลง ดังนี้ คือ:-

(๑) สร้างและปฏิสังขรณ์กุฎีที่ชำรุดโดยทั่วไป เด็กรวม ๖ คณะ คือ ทั้งจัดเป็นคณะ ๑ คณะ ๔ คณะ ๖ คณะ ๘ คณะ ๑๑ และคณะ ๑๒ อยู่ในเวลาดัน

(๒) สร้างมณฑปพระพุทธรูปบาทใหม่ เปลี่ยนเป็นรูปจตุรมุขยอดปรางค์ แบบก่ออิฐถือปูน พนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก มีศาลาราย ๔ ทิศ อยู่ตามมุมและต่อมามีผู้สร้างศาลาเพิ่มอีก ๒ หลัง อยู่ตอนกลาง ตรงมุขเหนือและใต้

(๓) สร้างโรงเรียนปริยัติธรรม ชื่อ "โรงเรียนเอี่ยมอภัยบุญนิธิ" โดยทุนของท่านเจ้าพระยาอภัยราชามหาปริยัติธรรมพร (ม.ร.ว.ตพ สุทัศน์ ณ อยุธยา) อุทิศกุศลให้แก่ท่านผู้หญิงอภัยราชา (เอี่ยม สุทัศน์ ณ อยุธยา)

๔. สมัยพระอริยแก้ว (โกสฺโธ ด้าราญ) เจ้าอาวาสองค์ที่ ๘ ได้ทำการปฏิสังขรณ์และก่อสร้างดังนี้ คือ:-

(๑) สร้างศาลาเฟโรรคอนกรีต ๑ หลัง ในหมู่กุฎีคณะ ๑ ด้วยเงินที่เหลื่อจากงานพระราชทานเพลิงศพพระมงคตพิพมุนี (ปณฺฑิตโต มุ้ย)

(๒) ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ โดยให้ช่างปั้นซ่อมตลอดชายซุ้มประตูหน้าต่างที่ชำรุดหักพัง และโบกปูนเชิงฝาผนังและคันทันเด้าเขียนตลอดชายใหม่

(๓) สร้างโรงเรียนจักรวรรดิประชาบาล เป็นตึกถาวร ๒ ชั้น ๑ หลัง

(๔) ซ่อมกุฎีตึกชั้นเดียว ๕ ห้อง ๒ หลัง

(๕) สร้างเสนาสนะสงฆ์เป็นกุฎีตึก ๒ ชั้น ๒ หมู่ ทงเด็กทงใหญ่ รวม ๘ หลัง

(๖) ซ่อมหลังคาศาลาการเปรียญที่ถูกเพลิงไหม้ และทำกบปียกกุฎีที่ถูกเพลิงไหม้ในคณะ ๑

(๗) จัดซ่อมทำบริเวณสุสานด้านถนน ให้โปร่งสะอาดเรียบร้อยขึ้น และตัดตรอกถนนทางเดินใหม่

(๘) สร้างหอระฆังสำหรับพระอาราม เป็นเฟโรคอนกรีต ๓ หอ

(๙) ทำภูเขากั้นเขตพระพุทธรูปด้านทิศอุดรตลอดทั้งด้าน และทำศาลาเฟโรคอนกรีต ๒ ชั้น ๒ หลัง ซึ่งก่อสร้างค้างอยู่ให้สำเร็จเรียบร้อย ทำหอระฆังเล็ก ๔ หลัง ทำพระนิกฤตกรวดด้านมณฑปเป็นหินตายขัดมัน ทำหน้ากระดานฐานมณฑปและบันไดเป็นหินตายขัดมัน ซ่อมมณฑปเล็กครอบรอยพระพุทธรูป และซ่อมถ้ำพระพุทธรูปได้ยาสันที่เข่าพระฉาย ในบริเวณพระอุโบสถ

(๑๐) สร้างซุ้มประตูทางเข้าออกของพระอาราม ๒ ซุ้ม เป็นเฟโรคอนกรีตประดับด้วยหินต่างและดวงด้าย

๕. สมัยพระคุณาจารย์วัตร (สุวณฺโณ ไซ้) เจ้าอาวาสองค์ที่ ๑๐ ได้ทำการปฏิสังขรณ์และก่อสร้างดังนี้ คือ:-

(๑) ซ่อมฉากดับแดดระจกเงา ๒ บาน เป็นของเก่าที่ตั้งอยู่ในพระอุโบสถ โดยมีดทองใหม่

(๒) ซ่อมซุกษ์ฐานพระประธานในพระอุโบสถ

(๓) ถาดคอนกรีตที่ฐานพระบาท กว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๗ เมตร หนา

๕ เซ็นต์

(๔) แก้วฐานพระพุทธรูปรางค์ กับรอกำแพงแก้วที่ฐานพระ

พุทธรูปรางค์

(๕) สร้างประตูเหล็กเดือนเข้าด้านพระบาท ทางบันไดด้านตะวันออก

(๖) ถาดคอนกรีตบนพนฐานชาดาฐานพระพุทธรูป แต่ปูกระเบื้อง

ตายเกิดดจาระเข้

(๗) สร้างกำแพงคอนกรีตล้อมบริเวณพระพุทธรูปรางค์ด้านตะวันออก ตั้งแต่สระจระเข้ถึงหลังตักกวาดด้านตามเพง

๑. คือหลังเก่า ด้ร้อออกเมื่อจะสร้างฉาปนสถานปัจจุบัน

(๗) สร้างทางเท้าหรือฟุตปาธด้านพระพุทธรปรางค์ ข้างถนนสายระหว่างบริเวณพระอุโบสถกับบริเวณพระพุทธรปรางค์

(๘) สร้างพระเจดีย์ ขนาดฐานวัดผ่าศูนย์กลางได้ ๒.๐๐ เมตร สูง ๕.๐๐ เมตร ไว้ในบริเวณพระพุทธรปรางค์ ๕ องค์

(๑๐) สร้างสายล่อฟ้าบนพระพุทธรปรางค์

(๑๑) ดาดปูนดานพระพุทธรปรางค์ หน้าหอประดิษฐานรูปหล่อเจ้าพระยามหินทรเทศฯ ตั้งแต่มุมฐานพระพุทธรปรางค์ด้านตะวันออก ถึงศาลาข้างโรงเรียนบุญมาประดิษฐาน

(๑๒) สร้างหอหรือศาลสำหรับประดิษฐานรูปหล่อเจ้าพระยามหินทรเทศฯ ติดกับบันไดขึ้นดานพระพุทธรปรางค์ด้านทิศใต้

(๑๓) สร้างศาลาโถงภายในบริเวณพระพุทธรปรางค์ สำหรับเป็นที่บำเพ็ญกุศลเป็นครั้งคราว

(๑๔) สร้างศาลาจตุรมุข ในบริเวณพระพุทธรปรางค์

(๑๕) สร้างเมรุหรือฌาปนสถาน พร้อมทั้งอาคารตั้งก่อสร้างภายในบริเวณ มีศาลาบำเพ็ญกุศล, ศาลาพักผ่อน, ห้องครัวห้องน้ำ ก่อกำแพงและทำถนนคอนกรีตภายในบริเวณ

สิ่งที่^๗เป็นหลักสำคัญในวัด

๑. พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระหล่อ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑.๘๐ เมตร (วัดไว้แต่ก่อนว่า หน้าตักกว้าง ๔ ศอก) จากทับเกษตรถึงพระเกตุมาตา สูง ๒.๕๐ เมตร

๒. พระประธานในพระวิหาร (หลังกลาง ที่ท่านเจ้าพระยามหินทรเทศฯ สร้างเป็นพระอุโบสถแต่ก่อนใช้เป็นวิหาร) เป็นพระปั้น ปางมารวิชัย หน้าตัก

กว้าง ๒.๕๖ เมตร จากทับเกษตรถึงพระเกตุมาดา สูง ๓.๕๐ เมตร

๓. พระนาค ซึ่งประดิษฐานแทนพระบางในพระวิหารพระบางนั้น เป็นพระยืน ปางห้ามสมุทร สูง ๑.๕๘ เมตร

๔. พระพุทธไสยาสน์ ประดิษฐานอยู่ในระเบียงพระวิหารหลังตะวันออก เป็นพระป็น ยาว ๔.๕๕ เมตร

๕. พระนิรโรคันตราย เป็นพระหล่อ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๐.๓๕ เมตร จากทับเกษตรถึงพระเกตุมาดา สูง ๐.๒๐ เมตร สัมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า รัชกาลที่ ๖ พระราชทาน

๖. พระปาเตโดยักษ์ ในพระวิหารตะวันออก เป็นพระหล่อปิดทอง สูง ๑.๗๕ เมตร ไม่ทราบว่ามีใครสร้างไว้ มีรูปข้างถวายน้า ถึงถวายนางผิง

๗. พระสัมฤทธิ์ปางมารวิชัย ก่อแทนไว้หลังพระวิหารหลังกลาง หน้าตักกว้าง ๐.๗๐ เมตร สูง ๑.๐๐ เมตร เป็นพระฝีมือช่างทางด้านข้าง อักษรดาวตัวธรรมจารึก แต่มืออักษรพม่าปน เช่นตัว ท. (ท่าน) เขียนอย่างอักษรมอญหรือพม่า อ่านไม่ใคร่ได้ความชัด เพราะตัวอักษรที่สลักไว้เส้นไม่ชัดเจน ใครเป็นผู้ได้มาไม่ทราบ

๘. พระยืนสัมฤทธิ์ปางรำพึง ประดิษฐานอยู่ที่ซุ้มคาน้ำหน้าพระอุโบสถ สูง ๑.๖๕ เมตร ลักษณะเป็นพระธมัยสุโขทัย แต่กล่าวกันว่าเป็นพระสร้างใหม่ ถ้ายแบบสุโขทัย ใครเป็นผู้สร้างไม่ทราบ

๙. พระปาเตโดยักษ์ในมณฑปพระพุทธบาท เป็นพระหล่อปิดทอง สูง ๑.๗๕ เมตร (วัดไว้เดิมว่าสูง ๓ ศอก ๑๗ นิ้ว) ว่าเป็นพระที่เจ้าคุณพระโพธิวงศาจารย์ (เส่ง) เจ้าอาวาสองค์ที่ ๖ สร้าง

๑๐. พระพุทธปรารงค์ มีฐานทักษณ ๒ ชั้น ชั้นล่างหรือชั้นที่ ๑ สูง ๑.๓๕ เมตร (วัดไว้ก่อนว่า สูง ๓ ศอก) ด้านเหนือยาว ๒๑.๖๐ เมตร ด้านตะวันออกยาว ๒๑.๖๐ เมตร ด้านใต้ยาว ๒๒.๑๐ เมตร ด้านตะวันตกยาว ๒๑.๖๐ เมตร วัดโดยรอบ ๘๖.๘๐ เมตร ทักษณชั้นบนหรือชั้นที่ ๒ แต่ละด้านยาว ๑๕ เมตรเศษ วัดโดย

รอบ ๒๓.๒๕ เมตร สูงวัดจากฐานทักษิณชั้นล่างถึงบัวบน ๕.๕๐ เมตร องค์พระปรางค์
 วัดแต่ฐานทักษิณชั้นที่ ๒ ถึงยอดพระปรางค์ สูง ๓๓.๕๐ เมตร รวมตลอดตั้งแต่พื้น
 ดินถึงยอดพระปรางค์ รวมได้ ๓๘.๒๕ เมตร นภศูล์ สูง ๕.๒๐ เมตร วัดรวมถึง
 องค์พระปรางค์และนภศูล์ สูง ๔๓.๕๕ เมตร

ถาวรวัตถุในวัด

ถาวรวัตถุของวัดมีรายการดังนี้

๑. พระอุโบสถ	๒. พระวิหาร
๓. ศาลาการเปรียญ	๔. กุฏิ
๕. โรงเรียนปริยัติธรรม	๖. โรงเรียนเทศบาล
๗. มณฑปพระพุทธบาท	๘. ฉาปนสถาน
๙. ชรรมาสน์	๑๐. พระไตรปิฎก
๑๑. พระบรมรูปหล่อรัชกาลที่ ๕	

๑. พระอุโบสถ มีเจดีย์ข้างและมุขหน้าหลัง เสาหัวที่ระเบียงพระ
 อุโบสถ ๒๘ ต้น เสามุขด้านหน้าอีก ๔ ต้น รวม ๓๒ ต้น เสาภายในพระอุโบสถอีก
 ๓๐ ต้น เป็นเสาค้ำอิฐอุโบสถ ๕ เหลี่ยม ฐานพระอุโบสถด้านยาว ๓๐.๕๐ เมตร กว้าง
 ๑๗.๓๕ เมตร มีบันไดขึ้นข้าง ๔ บันได คือข้างมุขหน้า ๒ ข้างมุขหลัง ๒ วัดผนัง
 ด้านนอกยาว ๒๓.๕๐ เมตร กว้าง ๑๒.๕๐ เมตร มีประตูหน้า ๒ ประตู ประตูหลัง
 ๒ ประตู มีหน้าต่างด้านใต้ ๖ ช่อง ด้านเหนือ ๖ ช่อง รวมเป็น ๑๒ ช่อง รวมใน
 ยาว ๓๘.๓๐ เมตร กว้าง ๓๐.๖๐ เมตร ผนังพระอุโบสถด้านในคอนระดับหน้าต่างเขียน
 ภาพทศชาติ คอนเหนือระดับหน้าต่างเขียนรูปเทพบุตรเทพธิดาและหม่อมพรมหม่อมถ้อ
 เครื่องตั้งการไปเฝ้าพระพุทธองค์ ผนังด้านตะวันออกกระหว่างประตูทั้ง ๒ ช่องนั้น
 เขียนรูปเขาไถลา มีรูปโคสุภราชซึ่งเป็นพาหนะของพระอิศวรเป็นเจ้า และรูปสัตว์
 รูปป่าหิมพานต์

๒. พระวิหาร มี ๓ หลัง หลังกลางหันหน้าไปทางทิศใต้ หันหลังให้พระอุโบสถ ซึ่งเดิมสร้างเป็นพระอุโบสถตั้งกลางแจ้ง หลังประธานกว้าง ๑๑.๘๐ เมตร ยาว ๒๒.๓๐ เมตร มุขกว้าง ๘.๓๐ เมตร ยาว ๓.๑๐ เมตร มีประตูด้านหน้า ๒ ด้านหลัง ๒ มีหน้าต่างด้านละ ๕ ช่อง เดิมใช้เป็นที่แสดงธรรมในวันธรรมดวันปัจจุบันสำหรับอุบาสกอุบาสิกาทำวัตรสวดมนต์ และบำเพ็ญทานเป็นครั้งคราว

หลังตะวันออก เป็นวิหารเก่าแก่แต่สมัยเบญจรัตนโกสินทร์ เวदानุประดิษฐานพระบาทโดยกึ่ง และเป็นคตงเก็บสัณนิษฐานต่าง ๆ ที่เจดียงภายนอกวิหารมีพระได้ยาดันมีประตูแต่ด้านหน้าทางทิศใต้ ๒ ประตู มีหน้าต่างด้านละ ๓ ช่อง รวมเป็น ๖ ช่อง

วิหารหลังตะวันตก เป็นวิหารพระบาง เพราะสร้างด้วยมุ่งหมายประดิษฐานพระบาง แม้เมื่อได้พระราชทานพระบางไปแล้ว ได้ประดิษฐานพระนาคซึ่งโปรดเกล้าให้เชิญมาจากหอพระในพระบรมมหาราชวังแทน มีประตูแต่ด้านหน้าทางทิศเหนือแต่ประตูเดียว มีหน้าต่างรวม ๔ ช่อง

๓. ศาลาการเปรียญมี ๒ หลัง เรียกกันว่า ศาลาบน ศาลาด่าง ศาลาบนตั้งอยู่ที่วัดวัดด้านเหนือ ตอนตะวันออกเฉียงเหนือของพระอุโบสถ ที่สร้างเป็นตึกแถว ๒ ชั้น ให้เช่าของวัดเดยวัน แถวรอบมาปลูกในที่ที่สร้างฉาบปลัดถานในเวदानุและให้เรือแล่นแล้ว เมื่อจะสร้างฉาบปลัดถาน พ.ศ. ๒๔๘๐

ศาลาด่าง เดิมปลูกอยู่ท้ายวัดใกล้ไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อจะตัดถนนจักรวรรดิกับถนนอนุวงศ์ ท่านผู้หญิงอภัยราชา (เยี่ยม สุกกัน ณ อยุธยา) ออกทรัพย์ให้ย้ายมาปลูกไว้ท้ายวัดปัจจุบัน เวदानุยังอยู่แต่ทรุดโทรมเต็มที่เป็นศาลาใหญ่ ๗ ห้อง ๘ ห้องกับเพิงหน้าหลัง มีข้อฟ้าใบระกา ยังใช้เป็นที่แสดงธรรมและบำเพ็ญทานกันอยู่ มีชาวบ้านมาอาศัยอยู่ภายใต้ห้ายครอบครวั ทางวัดจะย้ายมาสร้างใหม่ทางด้านเหนือ

๔. กุฏิ เวदानุมีอยู่ ๓๒ คณะ หรือ ๓๒ หมู่ ต่อไปจะรื้อปรับปรุงใหม่ เพราะมีชาววัดอยู่หลายคณะ

๕. โรงเรียนปริยัติธรรม มี ๒ หตง หตงหนึ่งมีนามตามที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า รัชกาลที่ ๖ พระราชทานว่า "โรงเรียนเอี่ยมอภัยบุญนิธิ" เจ้าพระยาอภัยราชามหาโยคีธรรมพร (ม.ร.ว. ดพ สุทัศน์ ณ อยุธยา) ดำรงอุทิศกุศลให้ท่านผู้หญิงอภัยราชา (เอี่ยม สุทัศน์ ณ อยุธยา) ผู้เป็นภรรยาของท่าน เป็นตึก ๒ ชั้น ยาว ๗ วา ๒ ศอก กว้าง ๔ วา เดียวตลอด ๒ ศอก เปิดใช้เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ดินเงินค่าก่อสร้าง ๓๓,๗๐๐ บาท และค่าตั้งของเครื่องใช้ต่าง ๆ อีก ๘๘๘ บาท รวมค่าก่อสร้างและค่าเครื่องใช้ทั้งสิ้น ๓๔,๖๘๘ บาท ตั้งอยู่ที่ถนนวัด ตะวันตกฉาปนัดถาน, ภายหลังเนื่องจากนักเรียนมากัดถานที่ไม่พอ จึงสร้างเพิ่มสักตึกห้วยอกด้านตะวันตก เป็นตึกชั้นเดียว เชื่อมฐานถึงกันกับหลังใหญ่

อีกหลังหนึ่ง มีชื่อว่า "โรงเรียนบุญมาประดิษฐ์" เดิมเป็นโรงเรียนหญิงชื่อไทย หตงธรรมาภิมณฑ (ถึก จิตรถึก) เป็นครุคนแรก มหาหอน ต่อมาได้เป็นชนอนุกิจิตร เป็นครุคนที่ ๒ แต่ถึกลายมาเป็นตึกที่อยู่ของเจ้าคุณพระพุฒาจารย์ (มา) ต่อมาสมัยเจ้าคุณพระมงคลทิพมุนี (ปณฺธิโต มุ่ย) เป็นเจ้าอาวาส นางบุญมา บุตรีอุปาดิگانว ย่องฮ่ง มอบเงินถวายวัด ๒,๐๐๐ บาท พระอริยกวี (โกสฺโต ตำราญ) จึงนำเงินนั้นมาปฏิสังขรณ์ตึกเก่านี้ เปลี่ยนแปลงเป็นโรงเรียนปริยัติธรรม ใช้ทพพัฒน์มการะของเก่าบ้าง ซ่อเพิ่มเติมบ้าง เดรัจแต่ัวให้นามเพื่อเป็นอนุสรณ์ของผู้บริจาคทรัพย์ จึงมีนามดังข้างบนนี้ โรงเรียนนเป็นตึก ๒ ชั้น กว้าง ๗.๘๐ เมตร ยาว ๑๔.๓๕ เมตร ตั้งอยู่ในบริเวณพระปรางค์ ทางทิศเหนือมณฑลพพระพุทธบาท

๖. โรงเรียนเทศบาล เดิมเรียกว่าโรงเรียนจักรวรรดิประชาบาล ตั้งอยู่มุมทิศเหนือของวัด เดิมทีวัดตอนนหมักอยู่ขณะ ๑ เรียกว่าคณะกุฎิ (คงมุ่งดำหรับให้พระผู้เรียนดมถวิปัสสนากรรณฐานอยู่) เนื่องจากถูกไฟไหม้ จึงร่อสร้างเป็นโรงเรียน

๗. มณฑลพพระพุทธบาท จตุรมุขยอดปรางค์

๘. ฉาปนัดถาน มีเรื่องตะเขียดในประวัติเจ้าอาวาสองค์ที่ ๑๐ พระคุณาจารย์วัดรนนแล้ว

๙. ธรรมเนียม ต้นฐานเหมือนกบหลังข้างชั้นเอก เข้าใจว่าคงได้รับพระราชทานคราวเดียวกับพระบรมรูป ๑ ที่ ธรรมเนียมตั้งวัดป่าภูมิโกก ๑ ธรรมเนียมมุกต์สำหรับเทศน์ ๑

๑๐. พระไตรปิฎก มี ๒ ๗๖ ครั้งรัชกาลที่ ๕ ๗๖ ๑ กับครั้งรัชกาลที่ ๗ อีก ๗๖ ๑ พร้อมทงค

๑๑. พระบรมรูปสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า รัชกาลที่ ๕ ทรงเครื่องจอมพลทหารบก หล่อด้วยโลหะ เข้าใจว่าได้ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าพระองค์นั้น ณ พระเมรุท้องสนามหลวง

๑๒. ชุมประทศ ๒ ชุม

๑๓. ราวเทียนเข้มวชิราวุธ ๑ ราว ราวเทียนรูปมังกร ๒ ราว

๑๔. โต๊ะมุกต์หน้าพระประธานในพระอุโบสถ ๑ หมู่ มี ๑๑ ตัว แทนรอง ๑ ตัว

๑๕. ฉากกระจกบานใหญ่ กรอบไม้ปิดทอง ๒ ฉาก

ที่ธรณีสัณษของวัด

๑. ที่ธรณีสัณษของวัดจักรวรรดิราชาวาส ซึ่งอยู่ในจังหวัดพระนคร (กรุงเทพฯ) มี ๓ โฉนด

(๑) โฉนดที่ ๑๑๒๔ เลขที่ดิน ๑๕๘ หน้าดำรวจ ๘๘ เนื้อที่ ๑ งาน ๑๖ วา

(๒) โฉนดที่ ๒๗๘๐ เลขที่ดิน ๓๘๘ หน้าดำรวจ ๘๒๖ เนื้อที่ ๓๐ วา

(๓) โฉนดที่ ๒๕๘๔ เลขที่ดิน ๓๘๓ หน้าดำรวจ ๘๐๓ เนื้อที่ ๑๖ วา

โฉนดทั้ง ๓ ฉบับนี้ ตำบลจักรวรรดิ อำเภอสามเพ็ง (อำเภอสามพันวงจร)

จังหวัดพระนคร ระหว่างที่ดิน ๑ ต. ๑๗. แผน ๑๒ เหมือนกันหมด

๒. ที่ธรณีสัณษของวัดจักรวรรดิราชาวาส ที่ยังไม่มีโฉนด มีเนื้อที่

ประมาณ ๒๐ ไร่ ๑ งาน ๘๖ ตารางวา

6022
ก4จ6พ43

๒๕
๒๔๙๘

๓. ที่ทรงตั้งชื่อของวัดจักรวรรดิราชาวาส เป็นที่นาให้เช่า อยู่ที่จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา ๔ ราย คือ

รายที่ ๑ เดชหมายทะเบียน ๓๓๑ อยู่ที่ตำบลคลองข่อยที่ ๒๖ ฝั่งเหนือ
อำเภอพระราชวัง โฉนดที่ ๙๐๕๘ (เจ้าหน้าที่เก็บรักษาไว้ทางจังหวัดพระนคร
ศรีอยุธยา) เนื้อที่ ๒๐๐ ไร่ ๗๓ วา แต่ได้ถูกตัดถนนสายดอนเมือง-สระบุรี-ตพบุรี
ตามพระราชกฤษฎีกา เนื้อที่ ๕ ไร่ คงเหลือ ๑๘๕ ไร่ ๗๓ วา นารายณ์ นางเซย
นางฉวีเอก ถวาย

รายที่ ๒ เดชหมายทะเบียน ๓๓๒ อยู่ที่ตำบลคลองข่อยที่ ๒๖ ฝั่งเหนือ
อำเภอพระราชวัง โฉนดที่ ๙๐๕๘ (เจ้าหน้าที่เก็บรักษาไว้ทางจังหวัดพระนคร
ศรีอยุธยา) เนื้อที่ ๓๕๐ ไร่ ๘๒ วา แต่ได้ถูกตัดถนนสายดอนเมือง-สระบุรี-ตพบุรี
ตามพระราชกฤษฎีกา เนื้อที่ ๘ ไร่ ๓ งาน คงเหลือเนื้อที่ ๓๔๐ ไร่ ๘๒ วา

รายที่ ๓ เดชหมายทะเบียน ๓๐๘ อยู่ที่ตำบลต้นทับ (คลองข่อย ๒๖
ฝั่งเหนือ) อำเภอวังน้อย (บางปะอิน) โฉนดที่ ๘๘๖๐ (เจ้าหน้าที่เก็บรักษาไว้ทาง
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) เนื้อที่ ๔๒ ไร่ ๑ งาน ๖๐ วา แต่ได้ถูกตัดถนนสายดอนเมือง
สระบุรี-ตพบุรี ตามพระราชกฤษฎีกา เนื้อที่ ๑ งาน ๓๓ วา คงเหลือ ๔๑ ไร่ ๒๗ วา
(น่าจะเหลือ ๔๒ ไร่ ๒๗ วา)

รายที่ ๔ เดชหมายทะเบียน ๓๖๘ อยู่ที่ตำบลลาดบัวหลวง อำเภอบางไทร
โฉนดที่ ๘๖๓๓ (เจ้าหน้าที่เก็บรักษาไว้ทางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา) เนื้อที่ ๓๐๑ ไร่
๑ งาน ๕๒ วา ที่นารายณ์ทางวัดรับมรดกจากพระภิกษุชา มดไชย ซึ่งถึงมรณภาพ
ระหว่างเป็นพระ

ผลประโยชน์ค่าเช่าंना เจ้าหน้าที่แจ้งให้รวบรวมเฉพาะรายที่อยู่อำเภอวังน้อย
๕ คัก คือ

พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้ค่าเช่ามีดะ ๓,๔๐๐.๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้ค่าเช่ามีดะ ๓,๓๐๐.๐๐ บาท

6639

พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้ค่าเช่าบั้ง ๓,๓๐๐.๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๘๖ ไม่มีผู้ใดเช่า เพราะทำนาไม่ได้ผล ไม่ได้ค่าเช่า

พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้ค่าเช่าบั้ง ๓,๓๐๐.๐๐ บาท

ผลประโยชน์ค่าเช่าตก มีรายการดังนี้ :-

๑. ตกแถว ๓ ชั้น มี ๒๐ คูหา ผู้เช่า ๒๐ ราย รวมเป็นเงินค่าเช่าทางบั้ง ๓๕,๖๔๐.๐๐ บาท

๒. ตกแถว ๒ ชั้น มี ๓๘ คูหา ผู้เช่า ๓๗ ราย รวมเป็นเงินค่าเช่าทางบั้ง ๓๘,๗๐๐.๐๐ บาท

๓. ห้องแถวไม้ชั้นเดียว ๗ ห้อง ผู้เช่า ๗ ราย รวมเป็นเงินค่าเช่าทางบั้ง ๑,๐๒๐.๐๐ บาท

๔. ทดิน ๑ ราย สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เช่า เนื้อที่ ๔๗.๕๕ ตารางวา ค่าเช่าบั้ง ๗๕๕.๘๐ บาท

ความเจริญและความเสื่อมของวัด

ความเจริญและความเสื่อมของวัด ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ นั้น ไม่มีหลักฐานที่จะทำให้ทราบได้ สำหรับสมัยรัชกาลที่ ๕ ยุคที่เจ้าคุณพระโพธิวงศาจารย์ (เส็ง) และเจ้าคุณพระพุมพิจารย์ (มา) เป็นเจ้าอาวาส ได้ทราบจากท่านผู้ใหญ่ที่มอายุอยู่มากท่านหนึ่งคนเด้อว่า ในวัดจักรวรรดิราชาวาส์นี้ อุดมหรือบริบูรณ์ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี

ฝ่ายดี ผู้ทรงความรู้รรมณีย์ ผู้พระไตรปิฎกถึงขีดดั่งกม้อย ท่านที่ชำนาญทางสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานกม้อย อาจารย์ทมขอเดียงทคชย และผู้นับถือเด้อด้อมมา เช่น ท่านอาจารย์ชน หรือ โชน ชาวเมืองอุปต เป็นผู้มีความรู้ภาษาบาลี คคชยที่ด้อมเป็นเปรียญได้ เช่น มหาเทศ ป.๕ (หลวงธำรงเจดีย์รัฐเทศ วิริยรัต), มหาหตุ, มหาพัน, มหาทต ป.๖ มโหวหารปฏิภาณเฉียบแหลม

เป็นนักประพันธ์บทกวีคนหนึ่ง ดังปรากฏในบทกวีร้อยสี่ภาษา, ท่านมหาวิทยาลัยมีความรู้ในภาษาบาลี เป็นอาจารย์สอนบาลีทุกประโยค มีศิษย์เป็นเปรียญมากมายทั้งในด้านนี้และต่างด้านนี้ และทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศกัมพูชา

ฝ่ายกรรมฐาน * ทัมซอเตียง เช่น เจ้าคุณพระพมมาจารย์ (มา) ท่านอาจารย์เหม็ง, ท่านพระครูตั้งวรตมาชิตวิทร นิม (อยู่มาจนถึงยุคเจ้าคุณพระอริยกวี เป็นเจ้าอาวาส)

นอกจากนี้ ยังอุทิศด้วยท่านที่เป็นศิลปิน เช่นช่างเขียน, ช่างปั้น, ช่างไม้, ช่างหล่อ, ช่างเด็ยม, ฯลฯ

ในฝ่ายที่ไม่ดี เช่นนักเดงผี, กัญชา, สุรา, นักเลงการพนัน และนักเดงหัวไม้พร้อม

มาถึงสมัยเจ้าคุณพระมงคลทิพมุนี (มุนี) เป็นเจ้าอาวาส การศึกษาปริยัติธรรมเริ่มเดินแผนใหม่ คือมีเรียนในภาษาไทย ได้แก่อักษรธรรมชั้นตรี โท เอก และเรียนในภาษาบาลี คือเรียนแปลพระคัมภีร์พุทธศาสตร์จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย แม้การเรียนปริยัติในภาษาบาลีก็เริ่มเปลี่ยนแปลงในยุคนั้น คือเดิมบาลีไวยากรณ์ภาษาบาลี ใช้คัมภีร์มูลกัจจายนะเป็นหลัก มาถึงยุคนี้ คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๕ ทัตมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลสังฆปริณายก เป็นต้นมา เริ่มใช้บาลีไวยากรณ์ใหม่ที่พระองค์ท่านทรงพระนิพนธ์ตามวัดมหานิกายก็เริ่มเรียนกัน เฉพาะวัดจักรวรรดิราชาวาส สมัยที่เจ้าคุณพระมงคลทิพมุนี (มุนี) เป็นเจ้าอาวาส เริ่มเปิดโรงเรียนสอนปริยัติธรรมแผนใหม่กันจริงจัง เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๒-๓ โดยให้พระมหาอำราญ โกดัดโต (คือพระอริยกวี) เป็นผู้ดำเนินการศึกษา มีครูในตอนต้นๆ แห่งสมัยนี้ ที่พอจะกล่าวชื่อได้ คือ พระมหาชัน, พระมหาปัด, พระมหาบุญธรรม, พระมหาจาง แก้ววิสุทธิ,

พระมหาอยู่ เข้มบุญอ้อม, พระมหาเจริญ แก้วอนงค์, พระมหาเต็ง อวชิรรม,
พระมหาสติใจ, พระมหาถนอย, พระมหาตั้งข. พระมหาขี (พระธรรมธีรราช-
มหาบุญ ขี จันทวัระ ป. ๙) และครูอื่นๆ ในยุคต่อๆ มา

รู้สึกได้ว่า ครูในยุคนี้ ได้ตั้งอกตั้งใจสอนเพื่อชื่อเสียงของวัดกันจริงจัง ไม่
ใครคำนึงถึงตาผลอะไร มนต์ยภักถถวายเพียงรูปละ ๒ บาท ต่อเดือนเท่านั้น เห็นจะ
เนื่องจากเป็นยุคเริ่มแรก จึงกระตือรือร้นกันจริงจัง และไม่เฉพาะสอนกันในโรงเรียน
เท่านั้น โดยมากยังสอน ณ กุฏิที่อยู่ของตนๆ นอกเวลาที่สอนกันในโรงเรียนอีก
พระเถรเด็กวัดทองบ้นแบบแผนเสียงธรรมได้ยินทั่วๆ ไปในวัด แตกต่างกับเวदान
(พ.ศ. ๒๔๙๗) มาก ตั้งแต่บัดนั้นมารู้สึกว่า โรงเรียนหรือสำนักศึกษาปริยัติของ
วัดนเรศวรรุ่งเรือง มีชื่อเสียงระบือไปอย่างรวดเร็ว มีภิกษุสามเณรสอบได้บิณฑัง
มากๆ มีนักเรียนต่างวัดมาขอสมัครเรียนในสำนักนมาก จนโรงเรียนไม่มัทพอจะ
อนุเคราะห์ได้ มีผู้สอบได้ได้เป็นเปรียญเอก ๗ ประโยค ๘ ประโยค หาดยรูป ตลอดจน
ตั้งมัยททานเจ้าคุณพระมงคลทิพมุนี (มุย) ยังเป็นเจ้าอาวาส และตลอดตั้งมัย
เจ้าคุณพระอริยกด์ เป็นผู้อำนวยความสะดวกการศึกษาอยู่ แต่เมื่อตกมาถึงยุคเจ้าคุณพระอริยกด์
เป็นเจ้าอาวาส ก็ตายกบนาชนเคมทแถวชกเออ เพราะฉะนั้น นับตั้งแต่มัย
พระอริยกด์เป็นเจ้าอาวาส การศึกษาปริยัติธรรมจึงทรงๆ อยู่ตลอดมาถึงยุคเจ้าคุณ-
พระคุณาจารย์วัตรเป็นเจ้าอาวาสตอนต้นๆ ตอนกลางตั้งมัยเจ้าคุณพระคุณาจารย์วัตร
เป็นเจ้าอาวาส เป็นตั้งมัยตั้งคราม และการศึกษาปริยัติธรรมก็กำลังจะก้าวไปแผนใหม่
ต่อไปอีก คือแผนมหาวิทยาลัย ซึ่งไม่เฉพาะแต่ศึกษาพระธรรมวินัยและภาษาบาลี
กำลังจะสนใจในภาษาใหม่ ๆ เช่นภาษาอังกฤษ และวิชาวิทยาศาสตร์ไดกนียมกัน
เพื่อประกอบการศึกษาพระศาสตร์นา การศึกษาแผนทเริ่มมาแต่ยุคตั้งมัยเจ้าพระมหา-
ตั้งมณเจ้า ก็จักจะซิมเซาถง